

GHENDTSCHÉ·TYDINGHEN

Tweemaandelijks Tijdschrift van de Heemkundige en
Historische Kring Gent vzw

49e jaargang - nr. 6

november - december 2020

Afgiftekantoor: 9000 Gent 1
Erkenning: P 2A 6154
Afzender: Goudstraat 12 - 9000 Gent
Verschijnt niet in juli en augustus

Hernieuwing abonnement 2021

Mede dankzij jouw steun, beste lezers, blijft Ghendtsche Tydinghen succesvol.

Ook in een wereld met onbeperkte, schijnbaar gratis toegang via het internet tot massale hoeveelheden informatie.

Vernieuw tijdig het lidmaatschap.
Dat bespaart ons veel moeite en kosten!

Dank zij de bijdrage van de vele steunende of beschermende leden en de gewaardeerde bijdrage van de stad slagen we erin het tijdschrift verder aan te bieden tegen de ongelooflijk lage prijs van 20 euro.

Per stuk, thuis bezorgd, is dat amper 4 euro.

LET OP: DE BASISPRIJS BEDRAAGT NU 20 EURO

De vermelding van het lidnummer (zie adresetiket) helpt ons vergissingen te voorkomen. Mocht je dat niet vinden: geen paniek, we redden het wel zonder.

Wil je een ander toezendadres dan dat van de betaler, geef dit dan op bij 'Mededeling'

**EEN GOEDE RAAD
GEEF EEN BESTENDIGE BETALINGSOPDRACHT!**

In een wip is het gedaan aan de bankbalie of via de PC. Je hoeft enkel de noodzakelijke gegevens in te vullen:
**HHKG of Ghendtsche Tydinghen, Begijnhof 46,
9040 Sint-Amandsberg, datum: bv. jaarlijks 1 december
en bedrag te storten op BE73 0001 0504 7360.**

Uiteraard kan je een dergelijke opdracht op elk moment veranderen of beëindigen.

GHENDTSCHÉ TYDINGHEN

**Tweemaandelijks tijdschrift van de Heemkundige en Historische Kring
Gent vzw**

49e jaargang nr. 6

november - december 2020

Inhoud

- Hernieuwing abonnement 2021	321
- Daniël Sabbe, Luc Devriese - <i>Charles De Buck – Rosalie Vander Waerden en hun katoendrukkerij op de stadsvesten aan de Wondelgemse meersen</i>	323
- Marc Hanson - <i>De Gentse ‘Hollandse’ citadel in internationale context Deel 1</i>	334
- Marc Hanson - <i>Artois neemt brouwerij Meiresonne over (1964).</i>	343
- Luc Devriese - <i>Melk voor de Gentenaars (1882-1919). Stedelijke Koedienst, Werk van de Druppel Melk en Laiterie de Gand</i>	352
- Danny Mattens - <i>Krakers in 1707? Jacobus Abat in geschil met Jan Baptiste de Wagheneere over de ontruiming van een huis</i>	362
- Herbert De Vleeschouwer - <i>Felix Pyat bezoekt Gent, 1836</i>	365
- Eric Vermeirsch - <i>De schoonste dag van uw leven</i>	376
- Naar Emiel Andelhof - <i>Cies, voiture chauffée</i>	380
- Naar Emiel Andelhof - <i>Sequah wonderolie Hoe wellness massage in 1892 succesvol aan de man werd gebracht</i>	383
- Rudy Suwijns - <i>Café chantant Vrijdagmarkt en Kammerstraat</i>	385
- Franklin Tombeur - <i>Judo, bijarten, dammen en marktfolklore in de Kammerstraat</i>	387
- <i>Een nieuwe look voor het 50-jari DSMG</i>	389
- <i>Het DSMG verkoopt zijn tweedehandsboeken vanaf heden anders</i>	391
- <i>Lezers aan het woord</i>	392
- <i>Boekennieuws ‘De Dulle Griet’</i>	395
- <i>Lijst beschermleden en steunende leden 2020</i>	396
- <i>Inhoud 49e jaargang 2020</i>	398

CHARLES DE BUCK – ROSALIE VANDER WAERDEN EN HUN KATOENDRUKKERIJ OP DE STADSVESTEN AAN DE WONDELGEMSE MEERSEN

Daniël Sabbe, Luc Devriese

Charles De Buck en zijn vrouw Rosalie Vander Waerden vormen een typisch voorbeeld van Gentse textielabrikanten in de eerste helft van de jaren 1800. Ze waren orangist, maar participeerden evengoed in het parochielevens en de parochiaal georganiseerde armenzorg. Hun weinig gekende bedrijf was een katoendrukkerij gevestigd op een bolwerk tussen de buiten- en de binnengracht van de stadsvesten (Blaisantvest vanaf 1827) westelijk van de Muidepoort. Na het opheffen van de stadstollen in 1860 bleef het bedrijfje bestaan aan de stadzijde van de in 1863 gegraven Nieuwe Vaart. Het werd echter aanzienlijk uitgebreid met een katoenspinnerij - weverij aan de andere zijde van het kanaal onder de naam Parmentier - Van Hoegaerden, bij de Gentenaars gekend als de Gèsfabrieke (Grasfabriek). Die bijnaam is afgeleid van de uitgestrekte Wondelgemse Meersen, locatie van het bedrijf.

Carolus Joannes (Charles Jean) De Buck werd geboren in Gent aan het einde van de achttiende eeuw (1792) als zoon van een Gentse makelaar. Hij huwde in 1816 met de vier jaar jongere Rosalie Vander Waerden (Van Der Waerden of Vanderwaerden). Zijn schoonvader Gerard was fabrikant, grondbezitter, lid van een vrijmetselaarsloge en van de Kamer van Koophandel (1842-1845). Het koppel woonde in de Sint-Margrietstraat rechtover de augustijnenkerk, toenmalig huisnummer 16. (1) De beroepsachtergrond en maatschappelijke positie van Gerard Vander Waerden verklaren wellicht waarom Rosalie steeds samen met Charles vernoemd werd als eigenaar van het hier beschreven bedrijf, dat trouwens aldoor bekend stond als katoendrukkerij De Buck – Vander Waerden.

Katoendrukkerij in Gent

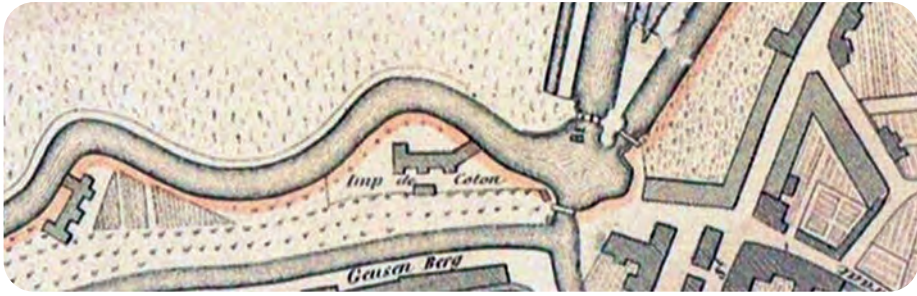
De Blaisantvest werd in de negentiende eeuw een populaire vestigingsplaats voor textielververijen - katoendrukkerijen. Afb. 1 toont een luxueuze reclame-

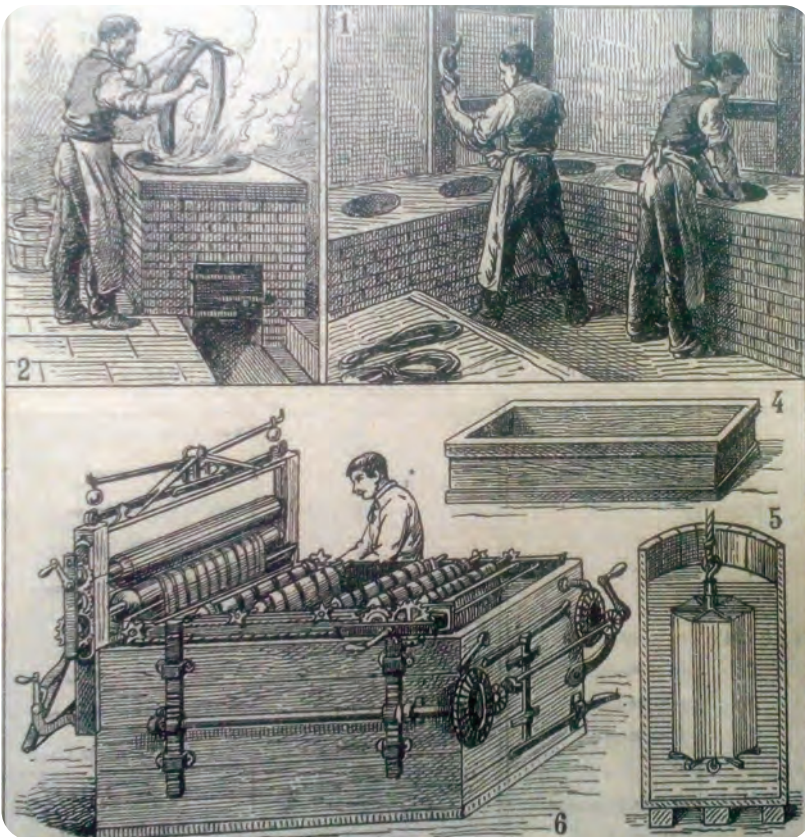
Afb. 1. Luxueuze reclamekaart (porseleinkaart) van een hier verder niet beschreven textielververij Van Hoecke – Lowie aan de Blaisantvest (verzameling Huis van Alijn).

kaart (porseleinkaart) voor de textielververij Van Hoecke- Lowie die we hier verder niet bespreken. Naast de in G.T. 2020 nr. 1 beschreven katoendrukkerij (indiennerie) Voortman vestigde zich in de jaren 1820 een derde dergelijk bedrijf: katoendrukkerij De Buck – Vander Waerden. Het werd, net als dat van Voortman, gebouwd op een bolwerk (bastion) tussen de buiten- en de binnen-gracht van de stadsvesten, ditmaal bij de Geuzenberg naast de Muidepoort (afb. 2). In het boek *Industriële Archeologie in België* (uitgave Stad Gent, M.I.A.T. Gent, 1986) lezen we daarover ‘Voormalige Katoendrukkerij, Blaisantvest, gesticht in 1827 door Ch. De Buck – Vander Waerden’. In de primitieve, maar zeer informatieve Gentse adresboekjes - handelsgidsjes uit die tijd wordt het bedrijf vanaf dan jaarlijks vermeld. (2) Afb. 2

In een groot artikel van Peter Wezenbeek (1986) (3) over de urbanisatie van de Rabotwijk wordt het bedrijf summier als volgt omschreven. ‘Aan het uiterste deel van de Oostzone van de Wondelgemmeersen bevond zich het bedrijfje dat volgens Koninklijk Besluit van april 1827 gesticht werd door Charles De Buck – Van der Waerden.’ Oorspronkelijk was die locatie inderdaad een onderdeel van de Wondelgem(se) Meersen, ontstaan door natuurlijke opvulling van de uitgestrekte noordelijke Leiemeander Gent – Wondelgem.

Afb. 2. De hier beschreven 'imprimerie de coton' op het meest oostelijke bolwerk van de Blaisantvest naast de Sassevaart (detail uit wegenplan - plan routier van Roothaese, 1829). Bemerkt het onregelmatige grondplan van de katoendrukkerij. Uiterst links de katoendrukkerij van Voortman met een gelijkaardig opbouw. Dat laatste zou later omgevormd worden tot een armmoedig wooncomplex: het in GT 2020 beschreven 'Fortje'.

Afb. 3. Textielververs aan het werk, met de hand en in gemechaniseerde baden. De weefsels werden gekookt: bemerk de dampen boven links. Het bedrukken met repetitieve versieringen gebeurde door middel van blokken en vooral rollen. De techniek werd overgenomen uit Indië. Vandaar de benamingen 'indienne' en 'indiennerie' (uit een oude uitgave van de *Petit Larousse illustré*).

Textielververijen waren eerder kapitaal- dan arbeidsintensief. De installaties waren relatief duur en het werk werd verricht door gespecialiseerde arbeiders, bijlange niet zo talrijk als in de grote spinnerijen en weverijen. De Buck - Vander Waerden kreeg meteen toelating een stoominstallatie te installeren. Het bedrijf was dus een voor die tijd moderne stoomververij. De stoffen moesten gekookt worden in kleurstofbaden met fixeer (beits) middelen, daarna half droog gewrongen of -gezwierd (afb. 3) en tenslotte te drogen gehangen. Een porseleinkaartje van een gelijkaardig bedrijf uit de Dampoortstraat (rue Porte d'Anvers) geeft een idee van hoe zo'n textieldrukkerij er uit zag in die tijd (afb. 4). Uiterst links zie je de stookzaal met bijhorende schouw. Daarnaast de eigenlijke ververij met twee bij een dergelijk bedrijf typische schouwen voor de afvoer van de dampen van de hete verfketels. De bouw van die verfketelschouwen is speciaal: naar beneden toe verbreden ze tuitvormig om de dampen uit de ketels op te vangen. Het grote gebouw in het midden met hoge, over twee verdiepingen uitstreckende muuropeningen, was de drogerij waarin de lange stukken geverfde weefsels konden opgehangen worden. Verder zie je nog vrij hoge bebouwing dienende voor stapelruimten en bewoning.

Vermoedelijk zagen de ververijen op de Blaisantvest er ook zo uit. Ze waren groter, maar lang niet zo groot als spinnerijen en weverijen. De hierboven beschreven structuur van de bedrijfsgebouwen verklaart het onregelmatige grondplan zoals te zien op afb. 2. Naast de eigenlijke fabriek aan de vroegere stadsrand hield het bedrijf De Buck - Vander Waerden er een (verkoops-) magazijn van gedrukte katoenen en andere weefsels op na in het centrum, aan de 'Meire' (Korte Meer of Lange Meer, nu Universiteitsstraat).

In 1860 werd het bedrijf overgenomen door de firma Parmentier - Van Hoegaerden en Co., met hoofdzetel in Brussel. Deze bouwde een nieuwe, veel grotere vestiging (katoenspinnerij -weverij) aan de overzijde van de toen gegraven verbinding (Canal de Raccordement of Nieuwe Vaart) tussen de Brugse Vaart en de Voorhaven - Zeekanaal Gent – Terneuzen. Dat was mogelijk geworden nadat drie jaar eerder de stadstollen opgeheven werden en de snel expanderende stad als 't ware uit zijn vesten brak. In het toen al geïndustrialiseerde noorden van de stad betekende dat in de eerste plaats het oprichten van nieuwe fabrieken buiten de stadspoorten. (4) De zeer grote fabriek aan de Nieuwe Vaart stond bij de Gentenaars bekend als de Grasfabriek, de 'Gès-fabriek'. Men moet zich voorstellen dat de gebouwen er te midden uitgestrekte grasvlakten, in de meersen, stonden (afb.4). De Grasfabriek werd bekend in de geschiedenis van de arbeidersbeweging omwille van een woelige staking in 1861, heel kort na de bouw en het opstarten van het nieuwe complex: de 'slag om de Grasfabriek' (5). In 1885 was Parmentier-Van Hoegaer-

Afb. 4. Deze reclamekaart voor een katoenververij (-drukkerij) in de Dampoortstraat (voorheen Antwerpsestraat) geeft ons een idee van het uitwendig aspect van een dergelijk bedrijf. Volgens het tekstje rechts op de kaart werden er katoenen weefsels (calicots), vlas- en katoengarenstrengen (écheveaux) geleverd. Meer uitleg over de schouwen en gebouwen vind je in de hoofdttekst. Hou er echter rekening mee dat de situatie op dergelijke reclamekaartjes meestal veel mooier, en de bedrijfsgebouwen veel groter voorgesteld werden dan de realiteit. Ook het beplante hofje op de voorgrond en de bomen achteraan kunnen fantasietjes van de kaartontwerper geweest zijn. Ongedateerde porseleinkaart (vóór 1860) in de verzameling DSMG, Begijnhof, Sint-Amansberg.

den, gemeten naar het aantal werknemers (2000), het grootste Gentse katoenbedrijf. Enkel de vlasspinnerijen La Lys en La Gantoise stelden meer arbeiders - arbeidsters te werk in die tijd. (6) Later werd de Gentse vestiging onderdeel van het conglomeraat Usines Cotonnières Gand - Zele - Tubize.

Een aantal van hun imposante gebouwen bleef gelukkig bewaard, zoals meestal, dankzij hergebruik. Zo werd het hoofdgebouw van de 'Grasfabriek' in 1937 ingenomen door de gekende (gewezen) firma Vynckier, producent van bakeliet en elektrische schakelkasten. Vooral de reusachtige traptorens spre-

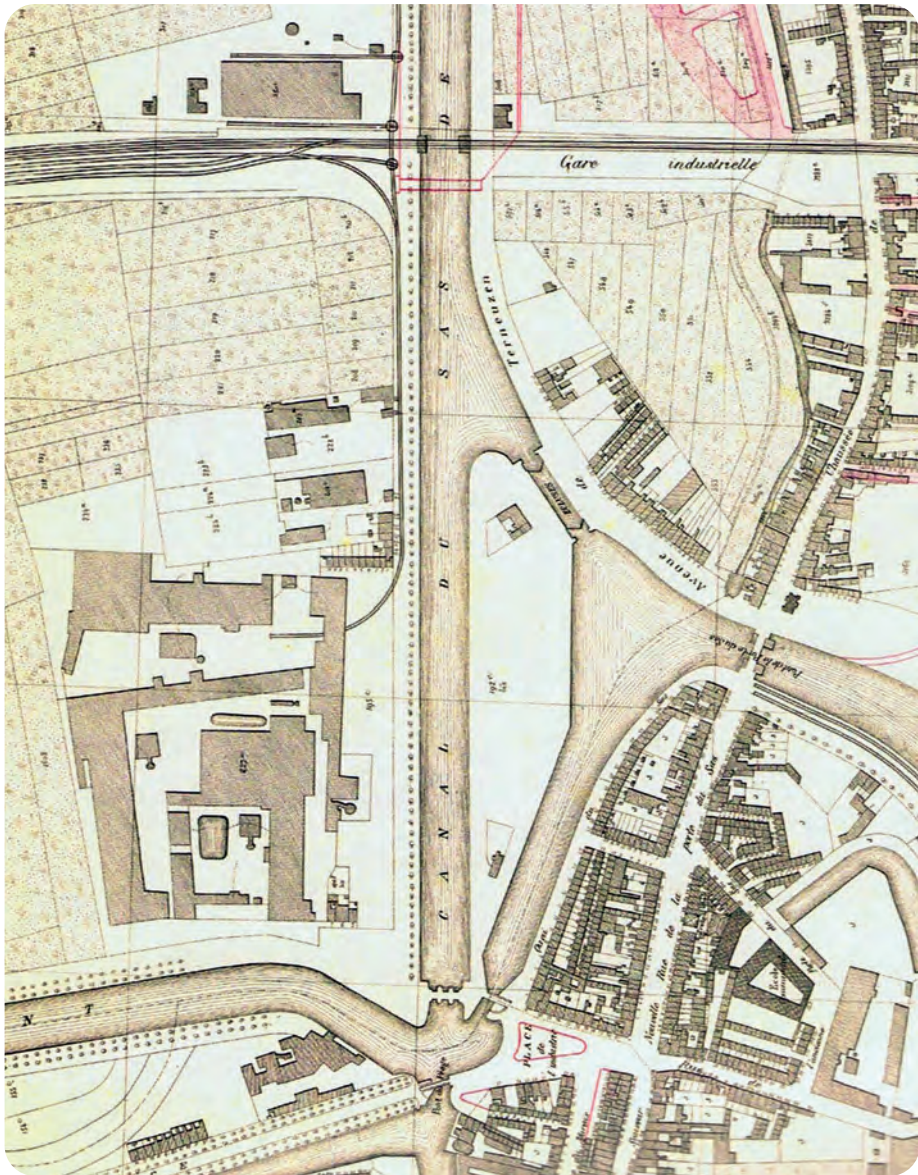
ken tot de verbeelding. (7) Ook het oorspronkelijke bedrijf De Buck – Vander Waerden bleef gedeeltelijk bestaan aan de stadszijde van de Nieuwe Vaart langs de Blaisantvest. Het bleef na 1860 onder de naam van de nieuwe eigenaars (afb. 6) vermoedelijk dienst doen als katoenververij (-drukkerij). Volgens het hogervermelde werk *Industriële Archeologie in België* werd het later omgevormd om katoenafval te verwerken en nam de naam aan van ‘Déchets de coton Picquet’. In de jaren 1980 werd het gebouw gerestaureerd en gebruikt als discotheek ‘The Lofts’.

In *De Gazette van Gend* werden vooral verpachtingen en verkopen aangekondigd. Het bedrijf wordt er, onder andere, vernoemd bij ‘... Meerschen te Gend over Stadsgrachten tusschen het Verbrand Meuleken en de fabriek van den heer de Buck-van der Waerden...’ Het wordt opnieuw vermeld in 1837 bij de verpachting van hofsteden en landgoederen. (8) Ook in 1838 duikt de naam Charles De Buck op in de aankondiging van een verkoop ‘in de Wondelgemesche Meerschen, omtrent het Tolhuys, ... bekend op het plan kadastral sectie G nr 178 tot en met 188, gebruykt by den heer fabrikant De Buck - Vanderwaerden, zonder recht van voorwaerde.’ Zoals de meeste gefortuneerde Gentse families uit het nijverheids- en handelsmilieu was het koppel ook landeigenaar buiten de stad (zie naschrift).

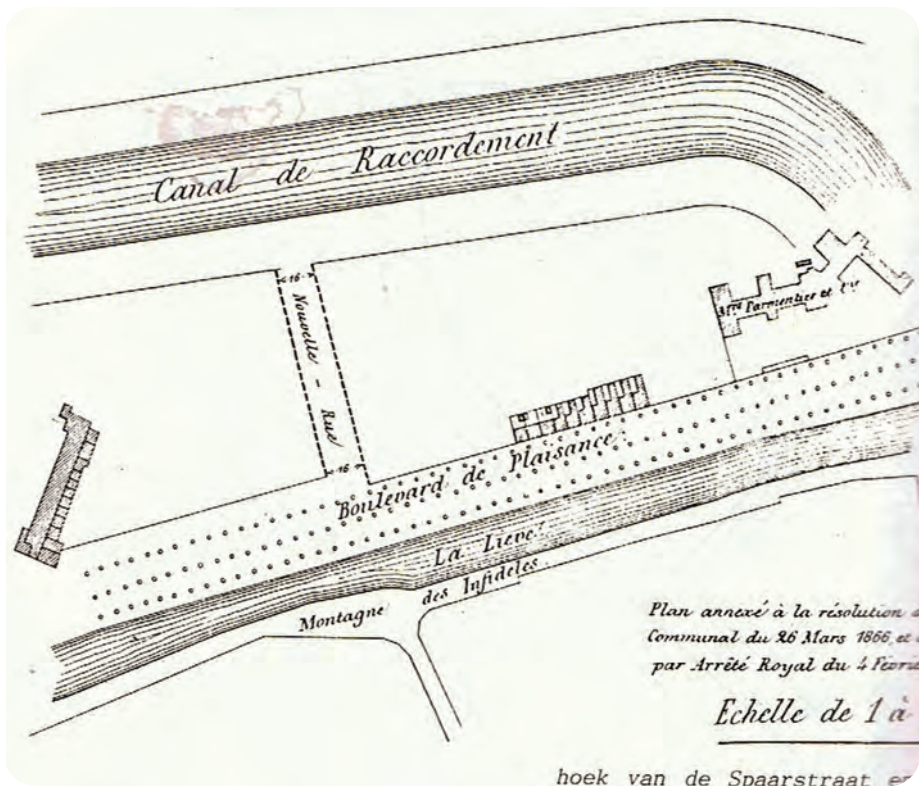
Politieke aspiraties

Ook na 1831 volhardde Gent in haar trouw aan de Oranjes. De Nederlandse vorst bleef de orangistische partijkrant *Le Messenger de Gand* subsidiëren en overlaadde zijn acolieten met onderscheidingen. Deze toonden zich dankbaar en lieten op hun beurt geen kans onverlet om hun afhankelijkheid aan de Oranjedynastie te etaleren. Toen in het voorjaar van 1834 het orangisme nationaal opnieuw volop in de persbelangstelling kwam doordat Le Lynx, de Brusselse evenknie van *Le Messenger de Gand*, een inschrijving opende om vier in het nieuwe België geconfisqueerde paarden van de stoeterij van de Oranjefamilie aan te kopen en aan de rechtmatige eigenaars terug te schenken. Charles en zijn Gentse orangistische geestesgenoten aarzelden niet om hun steentje bij te dragen.

De Buck –Van Der Waerden (fabrikant) staat met een hele reeks collega’s ondernemers vermeld als lid van het eerste directiecomité van de Sociéteé Electorale de la Flandre Orientale voor de verkiezingen van 1843. Charles De Buck deed in 1857 ook mee aan de Gentse gemeenteraadsverkiezingen, met de partij Association Electorale Bourgeoise, maar hij werd niet verkozen.

Afb. 5. Onderaan de ververij De Buck – Vander Waerden, grenzend aan de Nieuwe Vaart. Er boven (aan de noordelijke zijde van de vaart) het grote katoenweverij- en spinnerijcomplex Parmentier – Van Hoegaerden en Co. Detail uit het stadsplan Gevaert & Vanimpe (1870).

Afb. 6. Te oordelen naar het grondplan had de ververij in de jaren 1860 nog steeds de oude vorm behouden, maar het had de naam overgenomen van het grote complex aan de overzijde van het nieuwe kanaal. Vermoedelijk bleef de oude fabriek ook verder functioneren als ververij – drukkerij voor het katoenbedrijf. Uiterst links de ververij van Voortman aangevuld met een hele rij kleine woninkjes. De ‘Nouvelle Rue’ is de huidige Spaarstraat, genoemd naar François Laurent, promotor van het spaarwezen voor werkmensen. Detail van een ‘plan d’alignement’ uit 1866, overgenomen uit Wezenbeek (1986).

Charles De Buck, schilder?

Een goed gekend portret van Lieven Bauwens toont deze Gentse ‘held’ als een dikbuikig klein mannetje in protserig ere-uniform van de keizerlijke garde, poserend bij een borstbeeld van Napoleon. Het is vermoedelijk veel meer waarheidsgetrouw dan het idealiserende schilderij, een staatsieportret, waarop het standbeeld van Bauwens op het Francois-Laurentplein en talrijke andere afbeeldingen gebaseerd zijn. De toewijzing in een overigens goed gedocumenteerd artikel als ‘geschilderd door De Buck – Van der Waerden, 1810’ is

echter dubieus te noemen. (9) Charles was toen 18 jaar en er zijn van hem geen andere kunstwerken gekend. De namen op het werk doelen vermoedelijk op de eigenaars van het schilderij. Best mogelijk dat Charles en Rosalie zoiets in huis hadden: ze waren tenslotte net als Lieven actief in de textielsector.

Lid van kerkfabriek en broodbedelingen via de kerk

De orangistische liberale gezindheid verhinderde niet dat het echtpaar actief steun gaf aan de Sint-Stefanusparochie gevestigd in de augustijnenkerk in hun straat. Charles wordt vermeld als lid van de kerkraad in 1858 (10). Twee dagen vóór haar overlijden op 19 maart 1876 ontving de kerkfabriek volgens het testament van Rosalie Van der Waerden, weduwe van de vroegere kerkmeester Charles De Buck, een levenslange hypotheek op de eigendom van het echtpaar in de Sint-Margrietstraat. Het betrof hun groot woonhuis met koetspoort, paardenstal, koetshuis, opslagplaats en paviljoen. In de Sint-Stefanuskerk moest dan wel elk jaar op 4 september om 10 u. 's morgens een herdenkingsmis opgedragen worden voor de overledene, haar echtgenoot en drie van haar dochters. Ook moest er op die dag voor 100 fr. brood onder de armen van de parochie verdeeld worden. (11)

Terloops vermelden we dat de katoenspinnerij Paridaens – Van der Waerden, vermoedelijk een tak van dezelfde familie, vanaf 1834 gevestigd was aan de Augustijnenkaai, dichtbij het woonhuis De Buck – Vander Waerden. In deze fabriek ontstond in de vroege ochtend van zaterdag 20 januari 1838 de grote brand, die ook de mooie bibliotheek en de kerk van de Augustijnen verwoestte.

Naschrift

Aanleiding tot een vraag in GT (12) en de opzoekingen, waarvan de resultaten hier beschreven staan, was de vermelding van Charles De Buck – Vanderwaerden, propriétaire à Gand, als eigenaar van een hoeve in Olsene, sectie A, perceelnummer 684a. Op oude kaarten wordt de grote hoeve bij de toenmalige kerk van Olsene aangeduid en afgebeeld als Hof van Borluut. De best gekende eigenaars behoorden inderdaad tot de Gentse patriciërsfamilie Borluut. Zo had François Borluut, zoon van Boudewijn, heer van Schoonberghe, enz. in 1572 de hoeve met ong. 23 ha in eigendom, ongeveer dezelfde oppervlakte als drie eeuwen later aangegeven bij Popp (13).

Noten

- 1 Devolder, K. (1994). Gij die door 't Volk gekozen zijt... De Gentse Gemeenteraad en haar leden 1830 – 1914. In: Verhandelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, deel 20, p. 277; De Schamphelre, H., Witte, E., Borné, F. (1971). Vrijmetselaars te Gent tijdens het Empire en de Hollandse periode (1804-1824). In: Handelingen der Maatschappij voor Geschied- en Oudheidkunde te Gent, deel 25, p. 194.
- 2 O.m. vermeld in de Nuttigen en Koddigen Almanak voor het jaer 1830 en in de Algemeenen Koophandels-Almanak of Wegwijzer der stad Gend van 1834.
- 3 Wezenbeek, P. (1986). De urbanisatie van de Wondelgemse Meersen (Rabotwijk). In: Tijdschrift voor Geschiedenis van Techniek en Industriële Cultuur, jg. 4 nr. 1-2, p. 93. Bouwaanvraag in de Zwarte Doos, archief Stad Gent, reeks G12 (1827) nr. 4782.
- 4 De Wilde, B. (2007). Gent / Rabot. De teloorgang van de textielnijverheid. Stad Gent & Lannoo.
- 5 Deneckere, G. (1997). Sire het volk mort. Sociaal protest in België. 1837-1918. Hadewijch (Antwerpen) en Amsab (Gent), p. 182-187.
- 6 Tabellen in De Weerd, D. (1959). De Gentse textielbewerders en arbeidersbeweging tussen 1866 en 1881, Nauwelaerts, Leuven (annexe).
- 7 Deseyn, G. (1989). Bouwen voor de industrie, MIAT - Stad Gent, p.87.
- 8 Gazette van Gend, vrijdag 27 oktober 1837: 'Het Bestuer der Godshuysen in Gend zal Donderdag 9 november 1837, ten negen uren voor middag, in St.-Jans-Godshuys, te Gend, door het ministerie van den Notaris Lammens, openbaerlyk verpachten de volgende Goederen: 2 hectaren 60 aren 80 centiaren Meersch, in de Wondelgemesche-meerschen gebruykt door d'heer Charles De Buck - Van der Waerden.'
- 9 Met toeschrijving 'Geschilderd door De Buck – Vander Waerden, 1810' bij Seutens, A. (1986) Lieven Bauwens: een mythe. In: Tijdschrift voor Geschiedenis van Techniek en Industriële Cultuur, jg. 4 nr. 15, p. 55.
- 10 Sas, B. (1997). Augustijnen op de Pastorij. De Augustijnenparochie Sint-Stefanus te Gent van 1803 tot 1914. Augustijns Historisch Instituut, Leuven.
- 11 Het eigendom was 1985 m² groot. De hypotheek bracht een jaarlijkse rente van 150 fr. op en was aflosbaar tegen 6.000 fr. Notariële akten 1858-1877. Studie van Notaris Lammens te Gent, 17 maart 1876. Ook in het Archief van het Bureel van Weldadigheid van Gent zijn er documenten bewaard over Charles De Buck en Rosalie Vander Waerden. Ze zijn geklasseerd bij BW 3, dossiers van legaten en giften, nl. Nr 96 / 1887-1889. Charles De Buck, legaat van jaarlijkse brooduitdeling aan armen voor 4000 frank en andere diverse documenten betreffende de uitvoering van zijn testament. Nr 267 / 1861-1876 Rosalie Françoise Van der Waerden – De Buck, afschrift van haar testament waarin 5000 fr. ter brooduitdeling wordt gelegateerd aan voor de armen van de parochie Sint-Stefanus.
- 12 Verzoek om inlichtingen over het Textielbedrijf Charles De Buck – Vanderwaerden (Ghendtsche Tydinghen, 2018, 47de jaargang nr. 2, p. 151).
- 13 In de jaren 1842-1859 vervaardigde de Brugse drukker Philippe Popp op het kadaster gebaseerde kaarten van de Belgische gemeenten, de Atlas cadastral parcellaire de la Belgique. Raadpleegbaar via het internet.

DE GENTSE ‘HOLLANDSE’ CITADEL IN INTERNATIONALE CONTEXT

Deel 1. Waarom Gent rond 1700 niet in de gordels van barrièresteden ingeschakeld werd, maar wel in de Wellingtonbarrière (1815-1830)

Marc Hanson

In de bestaande (Gentse) literatuur over de rol van Gent als vestingstad tegen Frankrijk begin 18de en 19de eeuw, wordt weinig aandacht besteed aan de internationale politieke en militaire context. Alle historici benadrukken het belang van Willem I voor Gent. Ze wijzen vooral op het kanaal Gent-Terneuzen, de Gentse universiteit en het bevorderen van de industrie. Zijn internationale militaire ambities en dito projecten komen veel minder aan bod. Toch is die context van groot belang om allerlei vragen afdoend te kunnen beantwoorden. Waarom behoorde Gent rond 1700 niet tot de barrièresteden: de gordel van steden versterkt tegen het oorlogszuchtige Frankrijk? Waarom werd Gent wel opgenomen in de Wellingtonbarrière (1815-1830)? Waarom werden al die dure forten – Gent was zelfs zeer duur – toch nog gebouwd of weer opgeknapt, hoewel ze militair eigenlijk al een anachronisme waren?

Barrière tegen het agressieve Frankrijk

In anderhalve eeuw tijd (1667-1815) liep het machtige Frankrijk de Zuidelijke Nederlanden herhaaldelijk onder de voet. De eerste golf van militaire agressie vond plaats onder Lodewijk XIV (1643-1715), toen die Nederlanden tot het Habsburgse Spanje behoorden. De Zonnekoning streefde bewust naar een Europa onder leiding van Frankrijk, na 1648 het militair machtigste land van het continent. Op 7 april 1672 verklaarde Lodewijk de oorlog aan de Verenigde Provinciën. Hij kon ongeveer 120.000 man in het veld brengen en kreeg de steun van de bisschoppen van Keulen en Münster, die elk ongeveer 30.000 soldaten op de been brachten. De Franse troepen onder het bevel van de beroemde commandant Turenne, rukten via Maastricht snel op en bezetten een deel van het land. Dat leidde tot interne politieke ruzie over wie schuld had aan wat men later in Nederland het rampjaar zou noemen. Uiteindelijk kon

stadhouder Willem III (†1702), die de (militaire) macht naar zich toe trok, met geleend geld zijn leger aanzienlijk uitbreiden, en bondgenoten vinden. Zo kon hij het tij doen keren, ook al omdat de Fransen geen afdoend middel vonden om de geduchte Hollandse Waterlinie te doorbreken. Daarbij kwam nog het overwicht van de Republiek ter zee. In 1674 trok Lodewijk zijn troepen uit dit waterland terug.

Tijdens die oorlogen was duidelijk gebleken dat Spanje niet meer in staat was om de Zuidelijke Nederlanden te verdedigen tegen de herhaalde aanvallen, het brandschatten en het landje-pikken door de Fransen. (afb. 1) Zelfs de Republiek der (noordelijke) Nederlanden had daarvan in 1672 de rampzalige gevolgen ondervonden. Daarom werd er in Rijswijk in een speciale clausule afgesproken dat vanaf 1698 de Verenigde Provinciën 23 bataljons infanterie zouden mogen legeren in Oostende, Nieuwpoort, Kortrijk, Ath, Bergen, Charleroi, Namen en Luxemburg. (afb. 1) Die vestingsteden vormden van west naar zuidoost een vooruitgeschoven verdedigingslinie van de Verenigde Provinciën en werden daarom barrièresteden genoemd. De garnizoenen in die steden stonden onder bevel van Nederlandse officieren, maar de verzwakte Spaanse Nederlanden moesten wel zestig procent van de kosten betalen. De bevolking van die steden klaagde over inkwartieringen, militaire uitgaven en andere ongemakken en had geen begrip voor de protestantse ‘gasten’.

Bij de Europese Vrede van Rijswijk (1697) kwam er een einde aan de aanslepende oorlogen met Frankrijk. De Fransen toonden zich nog vrij meegaand in 1697, want Lodewijk XIV dacht toen al aan de komende krachtmeting: de strijd om het Spaanse Rijk. Die strijd ontbrandde door het overlijden op 1 november 1700 van de zieke en kinderloze Karel II, de laatste Habsburger op de Spaanse troon. Wie zou hem opvolgen? De tweede kleinzoon van Lodewijk XIV of de tweede zoon van de Duitse keizer, die beiden erfelijk recht op de Spaanse troon konden doen gelden? Over deze ingewikkelde familie- en machtskwestie brak in 1701 de grootste oorlog van de moderne tijd uit: de Spaanse Successieoorlog (1701-1713). Die oorlog werd uitgevochten op vele fronten en opnieuw raakten ook de Zuidelijke Nederlanden en de Verenigde Provinciën daarin betrokken.

Voor onze gewesten kwam er een einde aan de ellendige oorlog door het Vredesverdrag van Utrecht (1713). De Zuidelijke Nederlanden hingen voortaan af van de Oostenrijkse Habsburgers en heetten bijgevolg de Oostenrijkse Nederlanden. In dat verdrag werd een in november 1715 nog aangescherpt nieuw barrièreverdrag opgenomen na ellenlange palavers. Dit keer liep de verdedigingslinie van de Noordzee via Veurne, Fort Knocke in Lo-Reninge, Ieper, Waasten, Menen, Doornik en Namen noordoostelijk via Weert, Roer-

mond, Venlo, Geldern en Land van Kessel naar de Maas(kant). (afb. 2) Alsof de blijvende sluiting van de Schelde en de hoge belastingen nog niet erg genoeg waren, draaiden de Oostenrijkse Nederlanden op voor de kosten (1,2 miljoen Hollandse florijnen) van de in de barrièresteden verblijvende Oostenrijkse en Staatse (Noord-Nederlandse) soldaten. Die telden in totaal 30 à 35.000 manschappen.

Afb. 1. Vanaf 1643 voerde Lodewijk XIV heel wat aanvallen uit op de Spaanse Zuidelijke Nederlanden. Hierbij veroverde hij een deel van het grondgebied in het zuiden (zie geel gekleurd gebied). In het groen aangeduid en verbonden door een rode lijn: de barrièresteden. De driehoekjeslijn geeft de aloude taalgrens weer. N: Nieuwpoort. Kaartje in bewerkte vorm overgenomen uit Raskin, 2012, *De taalgrens of wat de Belgen zowel verbindt als verdeelt*, Leuven, Davidsfonds, p. 101.

Zwak en achterhaald verdedigingssysteem

Zowel bij het eerste als het tweede barrièretraktaat streefde de Nederlandse Republiek naar een verdedigingsgordel van elkaar versterkende garnizoensteden. De eerste gordel liep van de Noordzee naar Luxemburg in het zuidoosten. De tweede liep vanaf Veurne via Namen naar het noordoosten. (afb. 1 en 2)

Afb. 2. De nieuwe barrière van 1713/1715 liep van de Noordzee via Doornik en Namen naar de Maasvallei in het noordoosten. Licht gewijzigd en aangevuld overgenomen uit: Pirenne, s.d., *Geschiedenis van België*. Deel 3, p. 76.

Die tweede barrière van november 1715 telde wel meer steden, maar enkele belangrijke uit 1697 waren tijdens de onderhandelingen weggefallen. Zo wenste Engeland niet dat zijn Hollandse handelsconcurrent troepen zou mogen legeren in Oostende, Nieuwpoort en nog minder in Brugge, alle drie strategisch aan of bij de Noordzee gelegen. Gent vormde met Brugge en Antwerpen een defensieve driehoek achter de eerste verdedigingslinie tegen Frankrijk. Het lag op twee flinke dagmarsen van barrièrestad Doornik. Toch was de Arteveldestad in een eerder geheim ontwerp van het tweede traktaat opgenomen. Toen dit ontwerp uitlekte, protesteerde Gent heftig, ook tegen de

overeenkomst als zodanig. Uiteindelijk bleef de stad buiten schot. Het mag ook gezegd dat de hoge Nederlandse adviserende militairen het terrein in het zuiden minder goed kenden dan dat van boven de grote rivieren. Tot slot was er de onzekere factor van het tot 1794 onafhankelijke prinsbisdom Luik. (zie afb. 1 en 2)

Twee zwakke plekken in de barrière waren de Leie/Schelde- en de Maasvallei, twee corridors naar het noorden. In 1715 was Doornik wel opgenomen in de verdedigingsgordel, maar het belangrijke dichtbij gelegen versterkte Rijsel was Frans gebleven. Frankrijk kon daar probleemloos offensieve troepen verzamelen en paraat houden. Het door Vauban versterkte Oudenaarde (1668), dat de enige brug over de Schelde bezat tussen Doornik en Gent, en aan de invasieweg vanuit Frankrijk lag, was niet opgenomen. De tweede corridor liep door de Maasvallei, waar de sterke vesting Luxemburg er in 1715 niet meer bij was. Al in 1672 was Lodewijk XIV met zijn troepen via die vallei in snel tempo opgerukt. De diplomatiek afgedwongen dure barrière bleef dus zeer kwetsbaar. Die kwetsbaarheid werd nog versterkt door de financieel-economische en militaire neergang van de eens zo bloeiende Republiek, die toen al volop was ingezet. Holland boezemde Frankrijk helemaal geen schrik in. Het was een tweederangs mogendheid geworden, die uit eigenbelang de economische heropleving van de Oostenrijkse Nederlanden trachtte te verhinderen.

De barrièresteden waren ook een duidelijk zichtbaar stenen teken van het Europese systeem van politiek machtsevenwicht, maar militair voorbijgestreefd. Dit systeem hield maar een kleine halve eeuw stand. Na de Vrede van Aken in 1748 liet keizerin Maria Theresia de Republiek weten dat haar Zuidelijke Nederlanden de bezettingskosten van de barrièregarnizoenen en -vestingen niet meer wilden dragen. De vestingen raakten langzaam in verval en na 1782 liet keizer Jozef II, haar opvolger, ze actief ontmantelen. De steden mochten de grond verkopen aan de eigen burgerij, onder de voorwaarde dat die de forten zou afbreken. Kort daarvoor had een keizerlijk decreet van 22 november 1781 een definitief einde gesteld aan de functie van het Spaans Kasteel in Gent als bolwerk en militair garnizoen. Dit decreet gaf aanleiding tot de eerste afbraakwerken en de eerste openbare verkopen van terreinen en gebouwen.

Pas na de Franse revolutie, onder Napoleon, werden Oostende, Nieuwpoort, Menen en Ieper hersteld, om deze voor Engeland strategische toegangspoorten tot het continent te kunnen verdedigen. Rond 1800 bleef er van de overige barrièrevestigingen, met uitzondering van Doornik, maar weinig meer over.

Wellingtonbarrière (1815-1830)

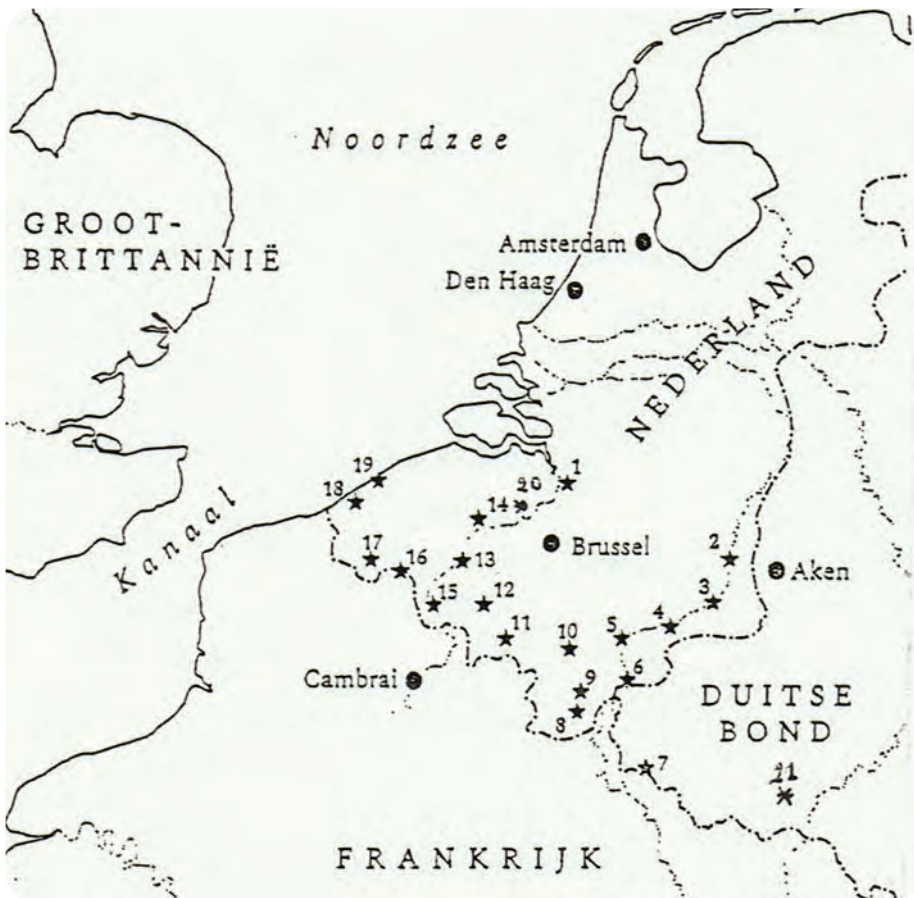
In het Protocol van Londen van 20 juni 1814, een jaar voor Waterloo, hadden de Britten al toegestemd in de oprichting van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden. Dat zou bestaan uit de Noordelijke en de Zuidelijke Nederlanden en onder de leiding komen van koning Willem I, die voordien enkel de titel prins van Oranje droeg. Het vooral ter zee oppermachtige Engeland kon dit als compensatie toestaan aan de Noordelijke Nederlanden die tijdens de Napoleontische bezetting belangrijke overzeese gebieden waren kwijtgespeeld. De vier grote mogendheden van Europa: Groot-Brittannië, Oostenrijk-Hongarije, Rusland en Pruisen, bevestigden dit tijdens het Congres van Wenen (september 1814 - juni 1815). Napoleons onverwachte terugkeer op het politieke toneel in maart 1815, had de hele besluitvorming versneld.

Nadat de Franse keizer het politieke machtsevenwicht in Europa totaal had omvergegooid, streefden de vier landen naar collectieve veiligheid met een concrete militaire verankerung. Die zou bestaan uit een immens project van fortbouw van de Noordzee tot aan de Middellandse Zee. Binnen dat fortplan was er een grote rol weggelegd voor secundaire landen, in het bijzonder voor het nieuwe Verenigd Koninkrijk (1815-1830). De Europese alliantie onder leiding van de Engelsen zag het nieuwe land als een buffer tegen Frankrijk en als een middelgroot land tussen Engeland en Pruisen.

De Engelsen zouden ook een belangrijke rol blijven spelen in de geplande verdedigingswerken tegen Frankrijk. In juni 1814 ging Arthur Wellesley, hertog van Wellington, de latere Prins van Waterloo, een kijkje nemen bij de vestingen in 'België'. Hij moest helaas constateren dat de wankele ruïnes de vijand allerminst zouden kunnen tegenhouden. Hij liet Willem I wel weten dat de oude locaties niet zo gek waren gekozen en dat de wederopbouw van de vestingen langs de oude barrièrelijn geld en tijd zou besparen. Willem, die zichzelf op 16 maart 1815 tot koning der Verenigde Nederlanden had uitgeroepen, beval al de volgende dag zijn ingenieurs en commandanten om de vestingen in staat van verdediging te brengen. Al gauw waren er in de vestingsteden 10.000 man aan het werk.

Door het Congres van Wenen en het Tweede Verdrag van Parijs (20 november 1815) kwamen alle Zuid-Nederlandse vestingen definitief bij het Verenigd Koninkrijk, plus de vestingen Philippeville, Mariembourg en een deel van het door Frankrijk afgestane arrondissement Bouillon. In Parijs was ook een speciaal fortfonds voorzien, onder andere gespijsd uit de Franse herstelbetalingen. Hiervan was 60 miljoen francs, ruim 40 procent, bestemd voor de fortbouw in het Verenigd Koninkrijk.

Toch zou ‘Nederland’ zelf voor het hele project nog ruim 35 miljoen gulden moeten ophoesten, weliswaar over vele jaren gespreid. De machtige Wellington, opperbevelhebber van het bezettingsleger in Frankrijk, en voorzitter van de militaire commissie, zou het fonds beheren. De man had na zijn overwinning op Napoleon bij Waterloo (18 juni 1815) in en buiten Engeland een enorm persoonlijk gezag opgebouwd. Het deel van het ‘bolwerk van Europa’ dat in het zuiden van Koning Willems’ land gelegen was, werd al snel de Wellingtonbarrière gedoopt. (afb. 3)

Afb. 3. Kaart met de Wellingtonbarrière; D: Dendermonde, L: Luxemburg. De vestingsteden met de nummers 1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 13, 14 en 20 waren voor het eerst in de verdedigingsgordel tegen Frankrijk opgenomen. Licht gewijzigd overgenomen uit: de Graaf, 2018, *Tegen de terreur*, Prometheus, Amsterdam, p. 314.

Belang: eerder politiek-strategisch dan militair

Waarom werd er zoveel belang gehecht aan die Wellingtonbarrière? Omdat het Koninkrijk der Nederlanden, naast de Rijnstaten, Zwitserland, Piëmont-Sardinië en het verzwakte Spanje, cruciaal was om het Europese machtsevenwicht te herstellen. Het nieuwe middelgrote land was te klein om zelf een bedreiging voor Frankrijk te vormen en te groot om bij een eerste aanval onder de voet te lopen. Het was de belangrijkste buffer tegen eventuele nieuwe Franse agressie, buffer die snel vanuit Engeland, Pruisen en Oostenrijk (militair) versterkt kon worden. Het kon ook dienen als bruggenhoofd voor Britse troepen, en als buffer tussen Pruisen en de Noordzee. Het zou een eventuele opmars van Franse troepen voldoende kunnen vertragen om Engelse, dan wel Pruisische troepen tijd te geven om te hulp te snellen.

Wellington zelf, en vele hoge militairen met hem, moest toegeven dat het investeren in forten toen al militair was achterhaald. De tactiek van forten en belegeringen behoorde eigenlijk al tot de geschiedenis van de oorlogvoering. Waarom hebben de geallieerden er dan nog zo zwaar in geïnvesteerd? Voor de logistiek en de aanvoerlijnen van het geallieerde bezettingsleger naar de thuislanden waren de forten langs de Franse noordgrens een groot pluspunt. Zij maakten controle over de belangrijke toegangswegen naar het zuiden mogelijk en konden Franse insubordinatie en schermutselingen aan de grens snel onderdrukken. De forten van de Wellingtonbarrière voorzagen de geallieerde troepen daarbij ook van goede communicatielijnen vanaf de Noordzee tot Bouillon en Maastricht.

De meer in het achterland gelegen forten zoals die van Gent en Antwerpen, konden dienen als operatiekwartier, terugvalbasis na een nederlaag of als (wapen)depot. De versterkingen waren ook bedoeld als afschrikking voor Frankrijk. De belangrijkste reden om toch in de forten te investeren lijkt echter politiek-strategisch van aard te zijn. Op die manier verwezenlijkten de geallieerde landen alles samen een gezamenlijk en duidelijk zichtbaar veiligheidsproject tegen Frankrijk.

De bezetting van dat land was maar zeer tijdelijk (tot 1818), maar de fortbouw deed die landen voor langere tijd samenwerken en stelde hun bevolking gerust. De jonge staat van Willem I was dus helemaal ingeschakeld in een ruimere geallieerde strategie. Willem had gehoopt dat hij met de forten zijn onafhankelijkheid zou versterken, maar via het project werd hij juist dieper in het geallieerde project gezogen. Critici van 's konings bewind noemden hem nog net niet het schoothondje van de grote Europese mogendheden.

Daar waar de chronologisch eerste gordel slechts acht forten telde en de tweede verdedigingsgordel twaalf, omvatte de Wellingtonbarrière maar liefst 21 forten, nu ook in grote steden. (afb. 3) Terwijl Gent in 1715 nog buiten de tweede barrière bleef, was de stad een eeuw later wel opgenomen in het netwerk van vestingsteden tegen Frankrijk. Aan de keuze van de 21 vestingen was veel overleg en discussie voorafgegaan tussen de grote mogendheden, vooral tussen Engeland en het nieuwe Verenigd Koninkrijk.

De Britten aanzagen de nieuwe vestingen als sterke punten van twee belangrijke operatielijnen, de Schelde en de Maas, die haaks (verticaal) stonden op de grens met Frankrijk. Samen met Doornik, Oudenaarde, Dendermonde en Antwerpen, lag Gent op de Scheldelijn. Aanvoer van troepen en vooral goederen kon via Schelde en Leie verlopen, want spoorwegen lieten nog even op zich wachten. De opeenvolgende vestingen zouden een eventuele Franse opmars vertragen. Mochten de Franse troepen toch snel doorstoten, dan riskeerden ze in de rug te worden aangevallen.

Het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden van zijn kant zag de vestingen als liggend op twee lijnen, min of meer evenwijdig verlopend met de Franse grens. De eerste lijn liep van Nieuwpoort via Ieper, Menen, Doornik, Oudenaarde, Ath, Mons, Charleroi en Namen naar Dinant met Philippeville en Mariembourg als vooruitgeschoven posten. Bouillon was een voorpost van de sterke vesting Luxemburg. De tweede lijn daarachter liep langs het kanaal Oostende - Gent en verder langs de Schelde en de Rupel - Dijle - Demervallei in de richting van Maastricht. De nieuwe citadellen van Gent en Dendermonde maakten deel uit van deze lijn. (afb. 3) Een eventuele derde lijn (op eigen kosten) bevond zich nog noordelijker en liep van de Scheldemonding via Breda naar Venlo. Bij een Franse aanval zouden de Britten de vestingen aan de zee, Ieper en de Schelde komen bemannen, de Pruisen, die de formidabele vesting Luxemburg controleerden, de andere. Een zuiver beroepsleger was niet haalbaar en ondanks de invoering van de Dienstplicht (1816; hervormd in 1819), bleef het leger van Willem I veel te beperkt om al die taken zelf te vervullen.

Bronnen en literatuur

Zie deel 2

ARTOIS NEEMT BROUWERIJ MEIRESONNE OVER (1964)

Marc Hanson

Op 1 januari 1964 nam de brouwerij Artois de al licht verlieslatende brouwerij Meiresonne aan de Gentse Koepoortkaai over. Het Leuvense bedrijf verwierf een meerderheidsparticipatie en kocht ook de daarmee verbonden naamrechten. Na een overgangsperiode van een tiental jaren moest het Gentse bedrijf sluiten. De gebouwen maakten plaats voor flats en ook de namen verdwenen. In dit korte artikel wordt de achtergrond van deze ontwikkeling geschetst. Het bedrijf Artois dat met de populaire Stella pils precies in deze periode een exponentiële groei kende, kon dit succes bestendigen door de overname en de omvorming van de brouwerij Piedboeuf in Jupille-sur-Meuse en de lancering van een tweede commerciële voltreffer: het pilsbier Jupiler. Een dergelijk geluk was de oude brouwerij Meiresonne niet gegund. Haar ligging, geprangd tussen de Schelde en het Gentse stadscentrum, bemoeilijkte trouwens modernisatie en grootschalige expansie.

Inleiding

In een speciaal nummer van het tijdschrift (nu jaarboek) *Van Mensen en Dingen* (VMD) uit 2018 verscheen er een overzicht van de geschiedenis van de Gentse brouwerij Meiresonne (Hanson, 2018). Het was de kers op de taart bij een artikelreeks over stokerijen en brouwerijen aan de Koepoortkaai in *Ghendtsche Tydinghen* (Hanson, 2018-2019).

Daarin werd de overname van die familiale brouwerij door Artois - Leuven in 1964 slechts kort vermeld. In de afgelopen vijf jaar doorploegden twee onderzoeksgroepen, respectievelijk van de ULB en de KULeuven, de archieven van AB InBev, haar voorgangers en de betrokken Belgische aandeelhouders. De resultaten van dit onderzoek laten toe de overname van Meiresonne door Artois breder en beter te situeren en te begrijpen. Dit doen we in deze bijdrage die de eerder verschenen publicaties aanvult.

Artois in Leuven

Het pilsbier van brouwerij Artois in Leuven kende tussen 1962 en 1973, een periode van algemene economische expansie, een exponentiële groei en werd marktleider in België. In dezelfde periode nam Artois tal van andere brouwerijen in Vlaanderen over, onder meer Jack-Op in Werchter en Mena in Rotseelaar. In Nederland verwierf ze de Dommelsche Bierbrouwerij. Het populaire pilsbier, dat zijn oorsprong vond in Beieren en Tsjechië, had toen al een hele geschiedenis achter de rug, die nog voor de Eerste Wereldoorlog begon.

Afb. 1. Vooral vanaf de twintigste eeuw speelde een uitgekende marketing een steeds grotere rol in de promotie van biermerken en biersoorten. De naam Stella werd gelanceerd in 1926 (verzameling Ph. Bockstael).

Pils leende zich beter voor massaproductie, maar vergde heel wat nieuwe investeringen in infrastructuur, machines en technologie. Vanaf het einde van de 19de eeuw begon Artois pils te brouwen, het zogenaamde Bock-bier. Het viel al zeer snel in de smaak van cafégängers en thuisconsumenten, maar het was vooral het speciale kerstbier Stella (Latijn: ster), gelanceerd in 1926, dat voor een geweldige doorbraak zorgde (afb. 1). Inspelend op de populariteit besloot de brouwerij al snel het hele jaar door Stella te brouwen.

De naam van dit succesvolle, oorspronkelijk ‘Kerstmisbier’, was gesuggereerd door de vrouw van algemeen directeur Henri van den Schrieck, tot dat jaar voorzitter van de Federatie van Belgische Brouwers. Hij was een oud-student van Léon Verhelst (1872-1955), externe onafhankelijke voorzitter van de Raad van bestuur sinds 1898. Verhelst was een brouwerszoon uit Diksmuide, die in Leuven het diploma van ingenieur-brouwer behaalde en daarna professor werd aan de brouwerijschool van de universiteit. Hij maakte van Artois in 1901 direct een naamloze vennootschap: Brouwerijen Artois NV. Hij zou 54 jaar op post blijven en werd opgevolgd door jurist-fiscalist Raymond Boon (1915-2010), die toen al directeur-generaal was.

De brouwersfamilie Artois moest wegens gebrek aan opvolging al vroeg haar toevlucht zoeken tot outsiders, maar met behoud van de familienaam. Na de dood van haar man in 1821 liet de kinderloze weduwe van Jean-Marie Artois de dagelijkse leiding van de brouwerij over aan Albert Marnef (1784-1868), een industrieel uit Tienen, die de brouwerij tot aan zijn dood zou leiden. Via de weduwe van Albert, Amélie Willems (1797-1871), eigenares van het prachtige kasteeldomein van Wespelaar, kwam de brouwerij Artois in handen van de katholieke politicus Edmond Willems (1831-1895), die ze zou leiden tot aan zijn overlijden. Bier was zo belangrijk, zowel sociaal als economisch, dat het helemaal niet ongewoon was dat een politiker, bijvoorbeeld een burgemeester, ook brouwer was. Met goedkoop bier en traktaties kon een burgervader verkiezingen winnen. Zijn oudste dochter Elise (1855-1941) huwde in 1873 met Adolphe de Spoelberch (1839-1913). Via Adolphe begon de familie de Spoelbergh een sleutelrol te spelen in het bierimperium, samen met de familie de Mévius, nadat de tweede dochter Amélie gehuwd was met Eugène de Mévius (1857-1936).

Piedboeuf in Jupille

Het familiebedrijf Piedboeuf uit Jupille, nu deelgemeente van Luik, produceerde aanvankelijk brouwketels en ging in 1853 van start met bierbrouwen. De komst van Albert Van Damme uit Blankenberge zou bepalend worden voor

de verdere toekomst van de brouwerij. Hij ging in 1919 studeren in Luik en leerde er de zus kennen van Henri Piedboeuf, toenmalige sterke man van de brouwerij in Jupille. Een jaar later trouwde het jonge stel. Van Damme maakte van de brouwerij in Jupille-sur-Meuse een succesvol bedrijf. Hij had een neus voor marketing, getuigde van een obsessieve kosten- en kwaliteitscontrole, was veeleisend voor zichzelf en het personeel, autocratisch en gierig. Voor Van Damme aan het roer stond was Piedboeuf nummer zestien op de Belgische markt; tegen 1965 was het al nummer twee, op ruime afstand van Artois (Afb. 2 en 3).

Afb. 2. Twee bierviltjes van de succesvolle pils en de 'export' Piedboeuf (verzameling. Ph. Bockstael).

Na enig aarzelen liet Albert Van Damme, die als geen ander op zijn onafhankelijkheid stond, zich in 1971 overtuigen Piedboeuf via een aandelenruil te fuseren met Artois, dat een sterke meerderheidsparticipatie verwierf (ruim 83 procent van de aandelen). Hij ging akkoord op voorwaarde dat hij Piedboeuf verder onafhankelijk zou kunnen leiden en het akkoord geheim zou blijven. Hij vond het essentieel dat de handel en de cafés Artois en Jupiler als concurrenten bleven zien. Al snel na de geheime fusie met Piedboeuf begon Artois zowel door interne als externe factoren aan een snelle val en werd Jupiler het succesbier in België. Het 'hoofdpijnbiertje' Stella verloor tussen 1973 (het jaar van de oliecrisis met algemene groeivertraging en hoge inflatie) en 1987 de helft van zijn volume ondanks een groeiende biermarkt. Halfweg de jaren tachtig was het marktaandeel van Stella in België gezakt van 30 procent in

Afb. 3. De originele Piedboeuf van de brouwerij in Jupille werd nog tot in de jaren 1990 gepromoot in bepaalde Gentse cafés. Hier een opname uit 1987 in café Den Teugel, Papegaaistraat (Studentenblad *De Peerdekop*, verzameling Veterinair Verleden, UGent, Merelbeke).

1973 tot 19 procent. Dat van Jupiler, opvolger van de Piedboeuf pils, was gestegen van 6 naar 31 procent. Gelukkig voor Artois had Stella steeds meer succes in het buitenland dankzij intense campagnes.

Meiresonne in Gent

Direct na de Eerste Wereldoorlog bij de herstart van zijn bedrijf durfde ook Aimé Meiresonne (afb. 4 en 5) de omslag naar pilsbier aan, een investering die hem geen windeieren zou leggen. Bij Meiresonne, in 1935 omgevormd tot naamloze vennootschap en in haar beste jaren de nummer vijf in België, was echter een dalende lijn ingezet, ondanks het succes van haar Celta pils (afb. 6). Nog voor Jupille aan de beurt was, had Artois de brouwerij van Aimé Meiresonne aan de Gentse Koepoortkaai – Apostelhuizen overgenomen (1 janua-

Afb. 4. Een personeelsfeest van Meiresonne (Artois) in 1972 te Gent. Links vooraan: graaf de Spoelberch, beheerder bij Artois. Via familiebanden kwam zijn grootvader Adolphe in het latere bierimperium terecht. Naast hem: Arthur Vande Winkele, beheerder/directeur-generaal van Meiresonne. Vooraan rechts: Mathieu Gilissen, hoofdbrouwmeester van Meiresonne sinds 1948, naast hem administratief directeur André Devaux en met baard Pierre - Gustave Van Roey, directeur bij Artois. (Verzameling Ph. Bockstael)

ri 1964). De al heel grote Leuvense onderneming verwierf een meerderheids-participatie in de Gentse nv en kocht ook de naamrechten van het bedrijf. Die overname was geen toeval. Gierig als Van Damme was Aimé Meiresonne helemaal niet, maar voor de rest was de aanpak van beide bedrijfsleiders zeer vergelijkbaar. Meiresonne had geen kinderen, terwijl Van Damme wellicht niet het volste vertrouwen had in zijn zoon als mogelijke opvolger.

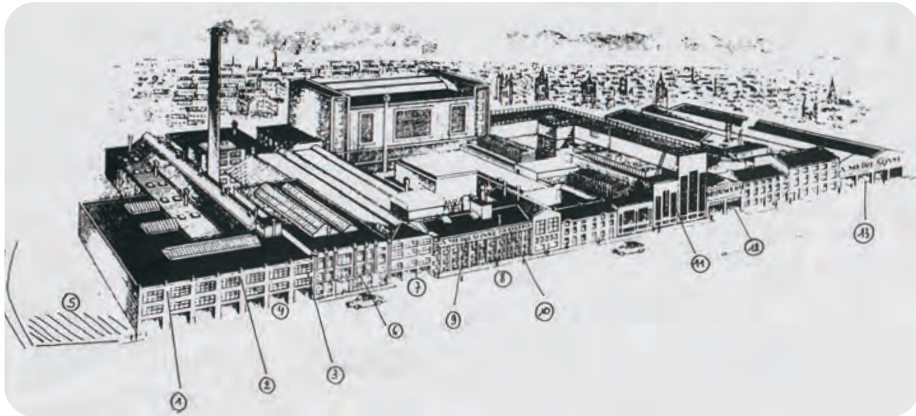
De door Aimé bedongen periode van tien jaar van een zekere zelfstandigheid was amper voorbij, of Artois besloot begin 1975 om de productie van 'Meiresonne-bieren' te stoppen en zich te beperken tot de verkoop van Artoisbieren en limonades (afb. 7). Tijdens de volgende zomer viel alle activiteit in de brouwerij Meiresonne definitief stil en werden de poorten gesloten. Dankzij de sterke vakbond ABVV en herstructureringsmaatregelen door Artois kwam er zonder naakte ontslagen een einde aan 55 jaar Meiresonne in Gent. In tegenstelling tot Artois en Jupiler verdween de naam helemaal, samen met die van Celta, haar meest succesvolle bier. Op de plaats van de vroegere brouwerijgebouwen werd er vanaf 2004 langs de Nederschelde een appartementen-

Afb. 5. In de winter van 1966, het jaar van het overlijden van Aimé Meiresonne, werd de brouwerij bedreigd door het wassende water van de Schelde. Links: twee huizen voor het hoger personeel van de brouwerij. De bewoners hebben de onderkant van hun deur al beschermd met zandzakjes. (Verzameling Ph. Bockstael). Het overstromingsgevaar zou vanaf 1969 verdwijnen met het opstellen van de Gentse Ringvaart en bijhorende sluizen.

Afb. 6. Met zijn Celta Pils had Meiresonne na 1935 en vooral na de Tweede Wereldoorlog een groeiend succes (Verzameling Ph. Bockstael).

Afb. 7. Maquette van het brouwerijcomplex, gezien vanaf de Koepoortkaai. Ze werd gemaakt in 1962, ongeveer één jaar voor de sluiting, toen het bedrijf nagenoeg de hele bouwblok tussen kaai en Apostelhuizen ingenomen had. Verklaring. 1. Verdieping: magazijnen van waaruit de bierbakken naar de laadkaaien er onder gebracht werden. 2. Verdieping: reparatiewerkplaats voor de vrachtwagens, die met een grote lift naar de verdieping gehesen werden. 3. Verdieping: de flesserij. 4. Laadkaaien bierbakken: de lege vrachtwagens reden binnen via Apostelhuizen en kwamen geladen buiten aan de Koepoortkaai. 5. Bouwblokje met er naast klein straatje 't Stuk. 6. Burelen. 7. Laadkaaien biervaten: zelfde werkwijze als voor de bakken. 8. Vroeger hoofdgebouw met poort: toegang tot de binnenplaats. 9. Verdieping: werkplaats van de ajusteurs (paswerkers: mechaniekmakers, -herstellers). 10. Verdieping: werkplaats van de elektriciens. 11. De grote brouwzaal. Gelijkvloers de machinekamer. Daarachter de ijskelders. 12. De oude stoomketel, zichtbaar vanop straat via de grote vensters. 13. Bergplaats voor de vrachtwagens, van de kaai tot aan de straat Apostelhuizen.

Herstructurering van de Brouwerij Meiresonne te Gent

De Brouwerij Meiresonne, gelegen in het hart van de stad Gent, wordt sinds jaren geconfronteerd met een probleem van dalende rentabiliteit tengevolge van steeds zwaarder wegende productiekosten.

Het te kleine terrein waarop elke rationalisatie onmogelijk was, de veroudering vande productieuitrusting en de progressieve daling in de laatste jaren van de verkoop van eigen producten, hebben deze evolutie versneld.

Afb. 8. Dit detail uit een persbericht, door het agentschap Belga verspreid in 1972, spreekt voor zich. (Verzameling Ph. Bockstaël).

Afb. 9. Gezicht vanaf de Visserij op het appartementencomplex dat in de plaats kwam van de brouwerij Meiresonne. Dit geheel van ongeveer honderd appartementen en studio's is nu langs de Schelde omgeven door een woonerf, aangelegd in 2018. Het autoverkeer werd er gebannen (foto Bo De Baets, 2020).

complex opgetrokken (afb. 8).

Bibliografie

- Hanson M. (2018). Brouwerij Meiresonne honderd jaar geleden begonnen in Gent, in: *Van Mensen en Dingen. Tijdschrift voor volkscultuur in Vlaanderen*, jg. 16, nr. 4-5. Met bronnen en bibliografie. Aansluitend bij de zesdelige artikelenreeks 'Een kleine Gentse stokers- en brouwersgeschiedenis aan de Apostelhuizen – Koepoortkaai (1831-1929) in *Ghendtsche Tydinghen* (2018-2019).
- Bertrams K., Del Marmol J., Geerts S., Poelmans E. (2019). *Becoming the World's Biggest Brewer: Artois, Piedboeuf and Interbrew (1880-2000)*, Oxford University Press. Met bronnen en bibliografie; rijk geïllustreerd.
- Segers Y. (2019). Brouwen in Leuven. In: Janssens G. e.a. (red.), *Vensters op Leuven. Een geschiedenis*, Leuven (Salsa! VZW), p. 118-119.

MELK VOOR DE GENTENAARS (1882-1919)

Stedelijke Koedienst, Werk van de Druppel Melk en Laiterie de Gand

Luc Devriese

Dit artikel focust op de levensnoodzakelijke voorziening van melk aan de Gentse stadsbevolking tijdens en kort na de eerste wereldoorlog. Dat voedsel was vooral precair in de laatste oorlogsjaren 1917 en 1918 toen ons land een (voorlopig) laatste hongersnood kende. Enkele aspecten van dit thema worden kort belicht. Vooral stedelijke initiatieven komen aan bod. Om die ten volle te vatten, wordt ze ruimer gekaderd in het moeilijke dagelijkse leven van toen.

De gevolgen van de laatste hongersnood in ons land, nu ruim honderd jaar geleden, waren catastrofaal. In 1917 (nog voor de Spaanse Griep er aan kwam) steeg de oversterfte tot 30% om in 1918 zelfs 50% te bereiken. Vergelijk dat met de recente ‘coronacijfers’ en weet dan dat in die oorlogsjaren alle leeftijden meegeteld werden in de sterfteberekeningen. Niet minder opmerkelijk: de nataliteit daalde tot minder dan de helft.

Toen was veganisme (leven op volledig plantaardig dieet) nog niet aan de orde. Zuivel was ook nog geen ongelooflijk goedkoop voedsel, dat uitpilde in de rekken van warenhuizen, of – historisch juist – waarmee melkboeren en melkmeisjes in straten en straatjes iedere weekdag rondreden. Melk kon nog niet duurzaam verpakt worden. Technieken voor sterilisatie - pasteurisatie waren er wel al, maar steriele weggooverpakkingen nog niet. Er bestonden ook nog geen goede en goedkope vervangproducten. Niet enkel melk, ook eieren en andere in onze ogen ‘dagelijkse kost’ kwamen bij veel mensen nooit op tafel en waren tijdens de oorlog zelfs voor gefortuneerden moeilijk te verkrijgen (Baertsoen, 1929; Loveling, 1999).

In de eerste wereldoorlog moest de Stad alles op alles zetten om de bevolking, vooral de kinderen, gevoed te krijgen. Ook in de eerste naoorlogse jaren bleef het moeilijk. Er was trouwens in normale jaren al geen overschot voor de snelgroeiende stadsbevolking, die het moest stellen met de schamele productie

van kleine tot piepkleine boerderijtjes met slechts enkele, niet zelden chronisch zieke koetjes. Vandaar dat de centrale overheid tegen het einde van de jaren 1800 aarzelend initiatieven nam om hieraan te verhelpen via subsidies en het organiseren van voorlichting. Tijdens en in de eerste jaren na W.O. I moesten ook de stadsdiensten ingrijpen om aan de ergste nood te verhelpen.

Stedelijke Koedienst

We starten dit artikel met het verhaal van een stadsdienst waarvan de naam in hedendaagse oren op zijn minst raar klinkt. Onder de titel ‘Verplaatsing van de Stedelijke Koedienst naar Drongen’ stond in het Gemeenteblad Stad Gent van 26 januari 1919, een paar maanden na het einde van de oorlog, een en ander daarover te lezen. De tekst hieronder is lichtjes gemoderniseerd, maar wordt verder nauwgezet weergegeven.

De dienst werd opgericht in oktober 1915 op initiatief van burgemeester Braun, gesteund door schepen Anseele, om het melkgebrek voor kinderen op te vangen. De ‘Inrichting van de Neermeersen’ bestond uit een aantal koestallen, onderdak voor vier paarden, twee gebruikt als trekdier voor melkdistributie en twee voor akkerbewerking, samen met twee ossen (gecastreerde stieren) die zoals de paarden gebruikt werden als trekdieren. Verder een huis voor de landbouwer, slaapruijnte en refter voor de knechten, dynamo voor elektraproductie, aal(beer)opvang in het midden van de hoeve, enz.

De aanpalende gronden, de oude lage weiden van de Neermeersen (nu grotendeels de Blaarmeersen met de daarbij aansluitende hoogbouw en de Watersportbaan), werden bewerkt en de opbrengst gebruikt als voer voor de dieren, met name voor de koeien van de Koedienst en de paarden van de Reinigingsdienst (Ferme des Boues), voorloper van Ivago. Naast de hier gelegen twintig percelen, samen ca. 23,5 hectare, waren er nog akkers voor maïs op de Albrechtkaai (Koning Albertkaai, nu Gordunakaai), voor maïs en rapen op Mariakerke, in Oostakker voor gerst, haver, rapen en rogge, en in Drongen weiden voor hooiproductie. Op 31 juli 1920 telde het stadsbedrijf 120 koeien, 2 stieren, vier één maand oude kalveren. De voeding in de zomer bestond uit klaver en gras, verder maïsbloem van eigen oogst op de grond gelegen langs het water tussen de Albertbrug en het Patijntje en een kleine hoeveelheid lijnkoeken in Aalst (Lion d’Or) gekocht in het zwart (!). Die ‘koeken’ waren zeer gewaardeerd krachtvoer uit gedroogd afval van oliemolens, werkend met lijnzaad (vlaszaad) als grondstof. In de winter beschikte men over bietwortels (betteraven, voederbieten) van eigen oogst, rapen, maismeel, draf en een beetje lijnkoeken. Mest werd geruild voor stro.

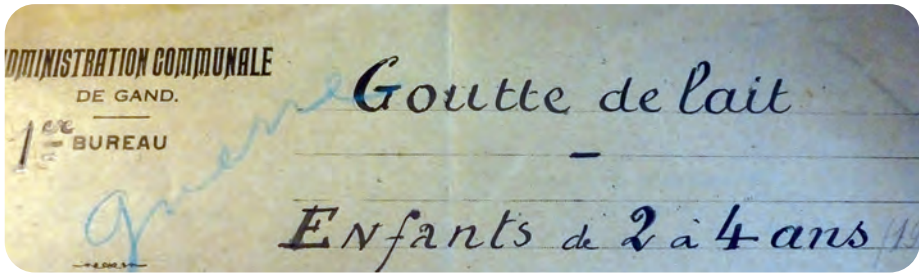
Veel van de koeien werden aangevoerd uit de IJzerstreek en waren op bevel van de Duitsers aangekocht. Ze waren in jammerlijke staat van uitputting. De melkproductie was dan ook onrustbarend laag. Op 19 april 1919 kwamen er 50 Hollandse koeien de melkopbrengst sterk verhogen. De melk werd verdeeld in de distributielokalen van de instelling ‘De Druppel Melk’, zijnde de fabriek Baertsoen - Buysse aan de Dampoort, de fabrieken Florida, Suppes, de Hemptinne, Chaubet, Feyerick en Lousbergs, de Kliniek van Imschoot, het Museum van het Park, de Kinderkribben, het Burgerlijk Gasthuis (Bijloke), de Stedelijke Middenkeuken, het Stedelijk Laboratorium en de ‘Melkerij van Gent’. Deze melk werd vooraf gepasteuriseerd in de Brouwersschool. De dienst had zelfs met winst kunnen werken, maar door de Duitsers en ‘hunne kwellingen’, werd vanaf de stichting tot 31 juli 1919 een totaal verlies van ongeveer 375.117 Bef geleden.

De gronden van de Neermeersen waren door de stad aangekocht met het oog op het storten van huisafval en straatvuil. Daardoor verkleinde de oppervlakte beschikbaar voor de Koedienst en werd er uitgekeken om te verhuizen naar Drongen. Met de douairière (weduwe, erfgename) van Tieghem de ten Berghe werd een huurovereenkomst opgemaakt om op de Assels een boerderij met fruitboomgaard en 29 ha grond te pachten voor 12 jaar aan 7000 fr. per jaar. Bij de bespreking van deze overeenkomst in de gemeenteraad wordt voorgesteld deze melkinrichting af te schaffen, zoals andere instellingen die tijdens de oorlog werkten, en meteen erna ophielden te bestaan: een schrijnwerkersregie, een kloef(klomp)regie en een schildersregie. De raad besluit de stedelijke Koedienst te continueren en de pachthoeve te Drongen, wijk Assels (Sectie B 492-496, enz.) te huren voor 12 jaar.

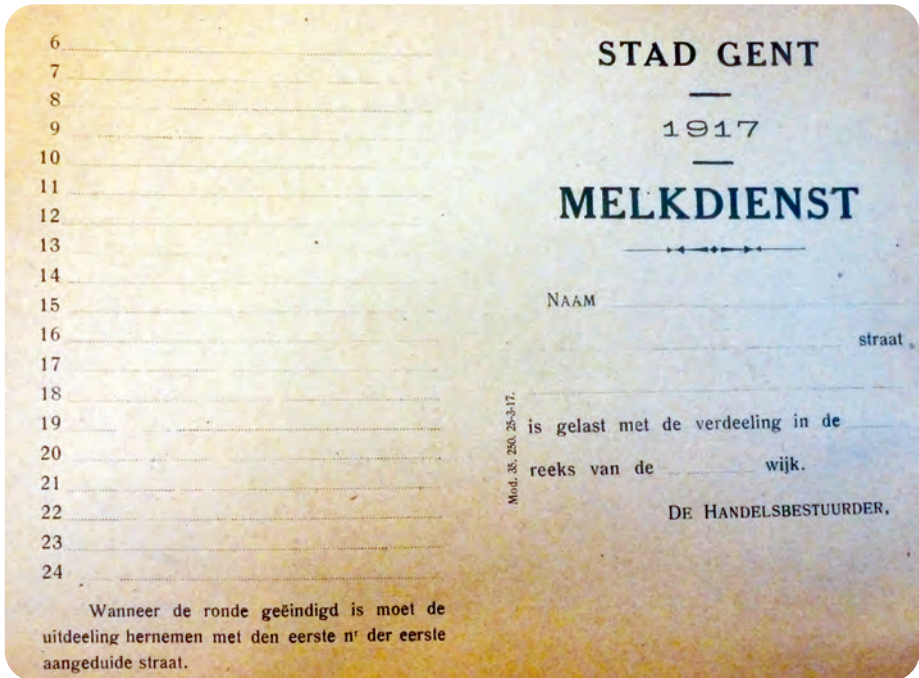
‘Werk van de Druppel Melk’

Nog zo’n naam die tot de verbeelding spreekt; ‘Werk van de Druppel Melk’, letterlijke vertaling uit het Frans ‘L’Oeuvre de la Goutte de Lait’. Dat was een extra rantsoentje voor kinderen van 2 tot 4 jaar (afb. 1). Een stedelijke melkdienst stond in voor de strikt georganiseerde verdeling (afb. 2). Dat alles stond onder de hoede van schepen van bevoorrading Constant Heynderickx en zijn ambtenaren. De Stadsmelkerij (zie verder) kon zelfs niet voldoen aan de vraag van ‘Het Werk der Melkvoeding voor Kleine Kinderen’ Zo luidde een iets betere naam dan die pathetische ‘... Druppel ...’.

Om te begrijpen in welke omstandigheden dat allemaal moest gebeuren, kan men een stukje lezen uit een brief van de directeur van de volkskeuken in de Geitstraat (Rooigem – Brugse Poort) in januari 1917 aan de schepen belast

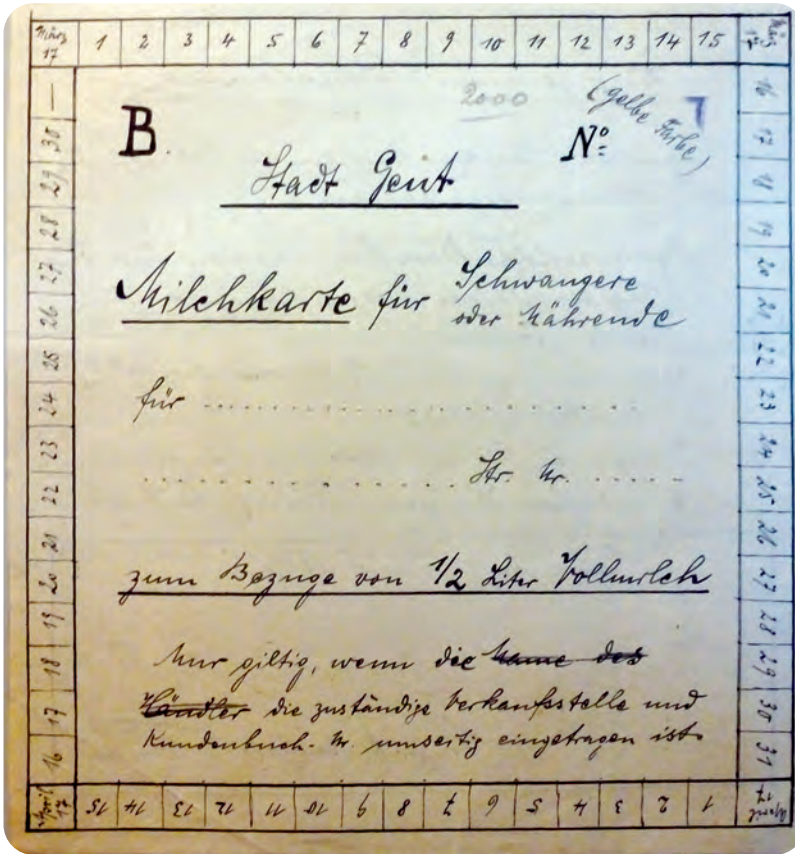
Afb. 1. Het nette ambtenarengeschrift op een enveloppe van de ‘Melkdruppel’ (stadsarchief, reeks O39, nr. 24).

Afb. 2. Melkrondekaart. Bij de stadsmelkdienst (melkdistributie) was een vaste persoon gelast voor de verdeling in welbepaalde straten.

met de voedselvoorziening: ‘Om 5 uur ’s morgens stonden reeds een driehonderd personen te wachten aan de spinnerij Rooigem voor de melkbedeling. Om 8 uur reikte de rij al tot aan de Lucifersfabriek, destijds in de Kaarderijstraat aan de Leiekaai. Dan komt het bericht dat er geen melkbedeling zal zijn. Om half twaalf staan toch nog honderden mensen in de rij. Om drie uur komt de melk toch aan. De 500 liter moeten dienen voor 1500 rantsoenen, maar eerst moet hiervan 25 liter voor de gevangenis en 25 liter voor het Visitatie-

klooster worden afgenomen. De verdeling gebeurt bij kaarslicht in zeer slechte hygiënische voorwaarden: de melk is in houten tonnen. (Steels, 1978).

Afb. 3. Toen het melktekort in het voorjaar 1917 te nijpend werd, mocht de stedelijke melk-distributie enkel nog bepaalde bevolkingscategorieën bedienen. De zeer bureaucratisch ingestelde bezetter moede er zich mee, en leverde modellen van melkkaarten, rechtgevend op een halve liter volle melk per dag. Hier een in het Duits gestelde kaart voor zwangere en borstvoedende vrouwen, ingevuld voor maart en april 1917, vermoedelijk dienend als voorbeeld.

Identieke kaarten werden opgemaakt en bleven bewaard voor de andere categorieën rechthebbenden.

Er waren klachten. Zo verscheen in de krant een ingezonden brief waarin aangeklaagd werd dat in sommige ‘melkhuizen’ tot drie personen uit hetzelfde gezin stonden aan te schuiven of waar men ‘een hele hoop’ kunnen aanvaardt die vooraf gevuld werden, terwijl anderen tot twee uren stonden te wachten in de rij. Het werd wel niet zo erg als met de broodkarren, die soms overvallen

Mynheer

Ah gevolg op uw schrijven van 17 Augustus
 schrijft het ons zees U ter Kennis te brengen dat
 het Geen aantebestimmen niet bij machte is U melk
 te verschaffen, noch U aante duiden waar gij
 die koudt kunnen Bekomen.

De Stads melkerij is niet in Staat de nodige
~~hoeveelheid~~ hoeveelheid aan het Werk der melkvoeding
 voor Kleine kinderen, te verschaffen: zij kan
 er dus niet aan denken aan bijzonderen te leveren

Afb. 4. De stadsmelkerij (sic!) is niet in staat de nodige hoeveelheden aan 'Het Werk der Melkvoeding voor Kleine Kinderen' te verschaffen. Gezonde particulieren komen niet in aanmerking.

werden door hongerige menigten, waarin ontketende vrouwelijke furies de toon aangaven (De Graeve, 2019).

De levensnoodzakelijke melk werd niet gratis verdeeld. Een staat van inkomsten en uitgaven over twee maanden (van 1 oktober tot 30 november 1916) leert ons dat 'La Goutte de Lait' toen 31.195 (afgerond) frank inkomsten had. De stadswinkels, waar andere levensnoodzakelijke producten, niet enkel voedsel maar ook bv. zeep, klompen (kloefen!), enz. verkocht werden: 33.524. Tegenover dat totaal aan inkomsten van 64.719 frank stond 51.217 aan uitgaven. In die periode was er dus een overschot van 13.502 frank. Het ergste moest nog komen. Marc Baertsoen (1929) noteerde op 4 april 1917 dat gezonde volwassenen geen melk meer konden krijgen bij de stedelijke distributie, ook niet tegen betaling. Enkel kleine kinderen en zieken hadden recht op een dagelijks rantsoen van een halve liter volle melk (afb. 3). Wie niet tot die categorieën behoorde, werd onverbiddelijk afgewezen (afb. 4). De oorlog zou nog anderhalf jaar aanslepen ...

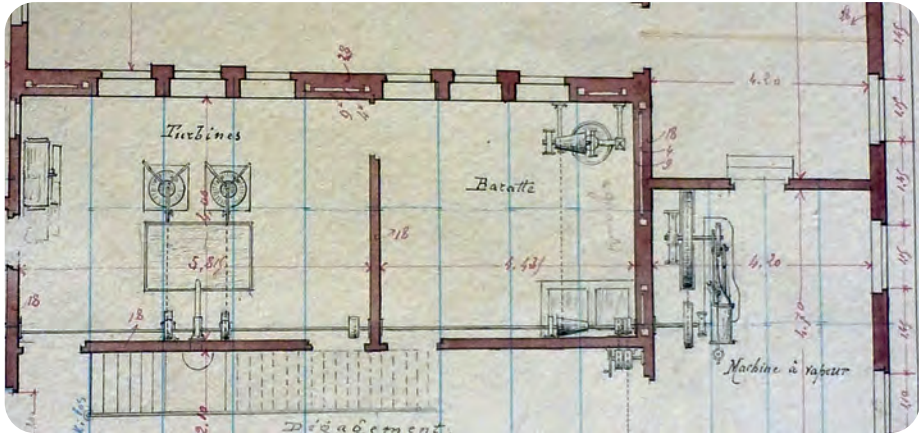
Afb. 5. Melkerijstraat: naamplaatje bij het begin van het wegje bij de Ottergemsesteenweg, leidend naar de buurt van de UGent home Boudewijn (foto 2019). Het hoofdgebouw van de vroegere Laiterie staat daar recht tegenover aan de andere zijde van de steenweg.

Laiterie de Gand

Aan het belang van de Gentse melkbevoorrading in die tijd herinnert nog de Melkerijstraat (afb. 5), zijstraat van de Ottergemsesteenweg. Het hoofdgebouw van de in 1882 opgetrokken Laiterie de Gand, naar een ontwerp ondertekend door Julien Van Rysselberghe (afb. 6 en 7), bleef gelukkig bewaard en werd mooi gerestaureerd. Dat stond destijds een heel eind buiten de bewoonde stad, in een uitgestrekt gras- en hooiweidegebied: de Scheldemeersen (afb. 8).

Ook deze instelling was gespecialiseerd in melk voor kinderen. In 1917 kreeg 'Het Werk van de Druppel Melk' inderdaad voorrang bij de leveringen. Hoewel het bedrijf in de volksmond stadsmelkerij genoemd werd (zie afb. 4), was het ondergebracht in een naamloze vennootschap (NV, afb. 8). Initiatiefnemer was een familielid van burgemeester Hippoliet Lippens. Dit verklaart waarom niet de naam van stadsarchitect Charles Van Rysselberghe op de bouw aanvraag uit 1882 prijkt, maar die van zijn jongere broer Julien, ingenieur van Bruggen en Wegen en later hoogleraar.

Met dank aan Jan Steeman voor inlichtingen over de Laiterie de Gand en Julien Van Rysselberghe.

Afb. 6. Laiterie de Gand. Gedeeltelijk grondplan met karnhuis voor boterproductie. Rechts de stoommachine (Stadsarchief Gent). Een ander gedeelte bood plaats aan o.a. een kaasmakerij.

Afb. 7. Hoofdgebouw van de Laiterie de Gand aan de Ottergemsesteenweg (foto 2019). Rechts, waar een trap leidt naar de ingang van de er nu gevestigde kantoren, was vroeger een verhoogde loskaai voor de melkbussen aan- en afgevoerd met wagens.

Afb. 8. Zo zag de buurt van de Ottergemsesteenweg er uit tot laat in de 19de-eeuw (foto collectie SCMS nr. 4254 in de Zwarte Doos).

Afb. 9. De NV Laiterie de Gand gevestigd aan de Ottergemsesteenweg was gespecialiseerd in melk voor kinderen en had een verkooppunt in de prestigieuze Vlaanderenstraat.

Bronnen en literatuur

- De meeste afbeeldingen werden geput uit het rijke archief verzameld door de diensten van schepen Heynderickx, bevoegd voor de bevoorrading van de Gentse bevolking. Het staat, nauwelijks geïnventariseerd, 'te staan' – maar gelukkig bewaard – in de stedelijke archiefdepots van de Zwarte Doos (Reeks O39, vooral nr. 17 met meerdere archiefdozen, en nr. 23, 24 en 25). Vermeld in Charles, L. red. (2007). *Buskruit en Sauerkraut. Oorlogsbronnen in de Zwarte doos. 20ste eeuw*. Gent, p. 177. Die schat kreeg enkele jaren geleden geen aandacht bij de herdenking van W.O. I. Een gemiste kans.
- Michel Steels, sterkhouder van *Ghendtsche Tydinghen* in de eerste jaren, publiceerde onder de titel 'Te Gent tijdens de eerste wereldoorlog', een heel interessant overzicht van het dagelijkse leven dat bijna het hele nummer 6 van de jaargang 7 (1978) vult.
- Over het Stadsmagazijn, de stedelijke klompenmakerij in de Sint-Agneetstraat en andere stadsinitiatieven om de hongersnood te verhelpen, zie Devriese, L. (2011). 'Op kloefen de oorlog door (1916-1917)'. In: *Ghendtsche Tydinghen*, jg. 40, p. 154-166. Beide artikels zijn gemakkelijk te vinden op het internet (titel minstens gedeeltelijk, eventueel auteur intikken op Google) en integraal leesbaar in PDF vorm.
- Een korte biografie van schepen Constant Heynderyckx bij D'hondt B. (2014), *Van Andrieschool tot Zonder Naamstraat*, Snoeck & Liberaal Archief, p. 165-166.
- Daarnaast zijn er de in boekvorm uitgegeven oorlogsherinneringen en dagboeken waarin voedsel en honger een heel belangrijke rol spelen. In de eerste plaats is er het monumentale *In Oorlogsnood* van de even monumentale Virginie Loveling (Vlaamse Academie Gent, uitgave verzorgd door Ludo Stynen en Silvia Van Peteghem, 1999, pp. 791).
- Verder nog: *De Hel en hoe ze op aarde kwam*, de hevig gekleurde herinneringen van Jozef De Graeve (Volksdrukkerij Gent, 1919, pp. 302) en de meer bezadigde, maar zeer patriottische *Notes d'un Gantois sur la guerre de 1914-1918* van Marc Bartsoen (Gent, 1929, pp. 376).
- Voor de Laiterie de Gand: zie Stadsarchief, Atlas Goetghebuer (L 37, Ottergemsesteenweg); Private Bouwaanvragen, reeks G12, jaar 1882; *Bouwen door de eeuwen heen... Gent*, deel 4nc, p. 220-221 (Snoeck-Ducaju, Gent, 1982), ook Gemeentebld. Stad Gent, 2019 (waaruit het citaat over de Stedelijke Koedienst).

KRAKERS IN 1707?

Jacobus Abat in geschil met Jan Baptiste de Wagheneere over de ontruiming van een huis

Danny Mattens

Jacobus Abat en Jan Baptiste de Wagheneere vochten in 1707 een geschil over een woningeigendom dat uiteindelijk door de schepenen van de Keure van de stad Gent werd beslecht. Hoewel het hier niet echt om ‘karakers’ gaat zoals we nu kennen, geeft de korte beschrijving van dit conflict toch aan dat eigendommen van huizen en gronden driehonderd jaar geleden terdege vastlagen en dat schriftelijke eigendomsbewijzen bij conflicten ook toen erg nuttig waren. Een kadaster van eigendommen zoals dat nu ongeveer tweehonderd jaar functioneert, bestond nog niet. Een voorloper daarvan waren de ‘boeken van de huisgelden’ (jaarlijks te betalen taksen) met namen van wijken, straten, huiseigenaars en eventueel ook huurders-bewoners. De schepenen of hun helpers konden daarin te rade gaan. Ook nu nog kunnen deze ‘boeken’ uiterst waardevolle gegevens opleveren. (2)

Welgezetten burgers

Bekijken we eerst de hoofdrolspelers die voor de schepenen ‘*in cameran*’ moesten verschijnen (1). Uit het volgende zal blijken dat ze zeker niet tot het proletariaat behoorden.

Jacobus Abat, zoon van Laureijns, was in Gent, in de H.-Kerstparochie, op 23 juni 1711 gehuwd met Catharina De Mey. (3) Wanneer hij geboren of overleden is weten we niet. Toen het geschil ontstond in 1707, ruim drie jaar dus voor zijn huwelijk, was hij meester-chirurgijn en barbier. Dit laat vermoeden dat het hier om een tweede huwelijk gaat. Abat zal dus geen universitaire opleiding in de geneeskunde hebben genoten. Ten onrechte hebben chirurgijns of chirurgijn-barbiers geen al te beste reputatie - ze worden ook wel kwakzalvers genoemd. Maar er moet op gewezen dat zij een opleiding kregen binnen de nering van chirurgijns die tot zes jaar kon duren. Pas daarna konden ze zich

zelf als meester-chirurgijn vestigen. Zij waren op hun manier dus wel wetenschapslui die zich vooral met de ‘externe geneeskunde’ bezig hielden. Ze werden ook ‘heelmeester’ genoemd en voerden chirurgische ingrepen uit. Universitair geschoolde medici (licentiaten en doctors in de medicijnen) probeerden inwendige ziekten van de patiënten te behandelen. (3)

Wat Jan Baptiste de Wagheneere betreft staat in de documenten alleen te lezen dat hij getrouwd was. In dezelfde periode was hij of een naamgenoot advocaat bij de Raad van Vlaanderen, tevens griffier bij het souverain-baljuwschap van Vlaanderen. Of het hier om dezelfde de Wagheneere gaat blijkt niet uit de documenten. Wellicht niet, want advocaten bij die raad lieten zich maar al te graag als ‘heer ende meestere’ betitelen.

Het conflict

Het onderwerp van deze discussie was een huis, of althans de verplichte ontruiming, zeg maar uitzetting, uit dit huis. Jacobus Abat had de bewuste woning gekocht van Joris de Praet, zoon van Gerard en Barbara Neyt, dochter van Joos en Françoise Furone. (2) In het document wordt Joris de Praet ‘seigneur’ genoemd. De aankoopakte was op 31 oktober 1707 verleden voor Lucas Ignatius de Preut, notaris te Gent tussen 1706 en 1724 en tevens procureur bij de schepenbank van Gedele.

Jan Baptiste de Wagheneere en zijn echtgenote bewoonden dit huis blijkbaar onrechtmatig. Alsof dit nog niet genoeg was, deden zij alsof het hun eigendom was. Jacobus Abat wilde echter ‘het ghebruijck selve gheerne ghenomen hebben’. Bovendien had Abat aan de vrouw van de Wagheneere gezegd dat hij het huis had gekocht. Van de kant van de Wagheneere was hierop geen reactie gekomen. Pas toen de zaak aan het oordeel van de schepenbank van de Keure werd onderworpen en Abat met een kopie van zijn koopcontract kwam aandraven, bonden ze in. Het echtpaar de Wagheneere kon ook niet langer doen alsof de woning hun eigendom was. Abat had immers zijn eigendomstitel op tafel gegooid. De de Wagheneere’s werden dan ook veroordeeld tot de ontruiming van het huis en het betalen van de gerechtskosten. Om dit goed te begrijpen is het nodig te weten dat stadsschepenen in die tijd niet enkel een bestuurlijke functie hadden, ze handelden in tal van zaken ook als rechtbank. De term ‘kamer’ wordt nog steeds gebruikt bij de rechtbanken. Denk aan ‘kamer van inbeschuldigingstelling’.

Waar?

Wat in dit verhaal opvalt is dat nergens wordt verteld waar het betrokken huis precies gelegen was. Telkens is er sprake van het ‘ghelibelleerde huuse’: het procesbundel bevatte vermoedelijk een gecertificeerd afschrift van een officieel document omtrent de eigendom. Dat was voor beide partijen en de schepenbank blijkbaar voldoende om te weten om welke woning het precies ging. Jammer dat er geen enkele aanduiding van de ligging in de twee documenten te vinden is. Het zou leuk geweest zijn na te gaan of het huis nog altijd bestaat en hoe het er nu, anno 2020, uitziet.

Noten

- 1 Archief Gent, Fonds Familiepapieren ‘Abat’. Dit is de rijke verzameling documenten die in een of ander rechtsgeschil voor de schepenbank van de Keure van de stad Gent naar voor zijn gebracht en daar zijn blijven liggen. Na lange tijd werden deze documenten, of wat er van overbleef, verzameld in dit fonds geklasseerd en geïnventariseerd op familienaam.
- 2 Charles, L., Everaert, G., Laleman, M.C., Lievois, D. (2001). *Erf, huis en mens*, Gent Stadsarchief en Stichting Mens & Cultuur, pp. 191 +XVI.
- 3 Archief Gent, Huwelijken H.-Kerst; P. Huys, Erfenisoproepen in de ‘Gazette van Gend’ (in: *Vlaamse Stam*, jg. 47, nr. 5, 2011, p. 443); www.heuristiek.ugent.be
- 4 *Genealogie nagegaan op* www.stanny-van-grasdorff.be

FELIX PYAT BEZOEKT GENT, 1836

Uit: *Une tournée en Flandre*
(*Revue de Paris*, 1836)

Vertaald en geannoteerd door Herbert De Vleschouwer

Félix Pyat (1810-1889, afb. 1), Frans journalist, toneelacteur en politiek activist, hevig tegenstander van koningschap en keizerrijk, zeker van de latere Napoleon III, tot twee keer toe verbannen uit zijn land, brengt in onderstaand vertaald artikel uit het begin van zijn carrière (1836) een beschrijving van vooral de Gentse kunstverzamelingen in privébezit. De lofbetuigingen aan Gent en ons landje laten we ons - uiteraard - welgevalen. Idem de verandering van nationaliteit bij Rembrandt. De overdreven lofuitingen en de gezwollen taal nemen we op de koop toe.

Afb. 1. Portret van Felix Pyat (internet).

Met de Barge naar Gent

De kanalen zijn de straten van België! Die avond, in Brugge, legden we ons in bed in de Barge, en de volgende morgen na 15 mijl slaap, werden we wakker in Gent, de Vlaamse stad bij uitstek.

Grond verzadigd aan kunst en vrijheid

Het centrum, de liefde voor de kunst, de verenigingsgeest, de Belgische waarden, stralen in hun volle glorie in de vaderstad van Artevelde (1). Met zijn schepenen en zijn Stadhuis, zijn Belfort en zijn burgerwacht, zijn gemeentelijke vrijheden en zijn populair Groot Kanon, schijnt Gent nog steeds die grote gemeenschap, die in de veertiende eeuw aanvallen van vorsten trotseerde. Met zijn antiquiteiten, zijn collecties, zijn monumenten, lijkt het een stad van het verleden, bewaard met zijn lokale teint, als een immens museum voor artiesten en geleerden.

Door de dubbele behoefte aan kunst en onafhankelijkheid, inherent aan de Vlamingen, heeft elke provincie zijn kunstgalerij, elke stad zijn collectie. Elke burger kan 'zijn' Louvre bezoeken als een koning. De kerken zijn musea. We troffen tot in een hospitaal schatten aan, die bij ons in het Paleis staan. De arme rust uit voor een God van Rubens zoals een rijke bij ons zijn geest verheldert voor een aap van Decamps. De schilders zijn er populair, zoals bij ons de slechte schrijvers. Rembrandt dwaalt door de straten, zoals Paul de Kock (2) in Parijs. Heeft er ooit in Parijs een volksmens gezegd tegen een buitenlander – ga vanavond naar het Frans Theater, ze spelen Corneille? Wel in Gent zal iemand uit het volk u zeggen: “Ga in dat klooster, u zult er een Van Dijk vinden, in dat kunstkabinet een Terburg (3)”. Het is als de Venetiaanse gondelier die zijn passagiers op de poëzie van Ariosto en Tasso (4) vergast.

Zoals Italië, is België het slagveld van Europa geweest, het militaire trefpunt van Noord en Zuid, de arena waar alle naties, van Spanjaarden, Engelsen, Duitsers, Fransen, met hun legers de wereldorde kwamen bedisselen. Altijd de prijsbuit, altijd verdeeld als een prooi voor de sterksten, had België geen nationaliteit, vertrekkend van de taal. Maar niets gaat verloren, alles wordt omgezet hier. Het patriottisme, dood in Vlaanderen, bracht de burgerzin voort. Het volk houdt van zijn stad met alle liefde die het zou hebben voor zijn land.

Daarenboven, was het nodig dat dit volk, in verdeeldheid gebracht door de overwinnaars en van taal veranderend zoals van vaderland, een andere gemeenschappelijke eigenschap vond, te midden van zijn vele overwinnaars.

Deze eigenschap, dit vrijmetselaarsteken (5), werd de kunst. Het schilderen werd de taal van het volk, de schilderijen zijn boeken, de tekenaars zijn dichters. Het schilderen redde de Vlaamse individualiteit en behoudt ze in de grote Europese familie.

Hier moeten we publiekelijk onze erkentelijkheid betuigen aan François Huet, geleerde ondanks zijn jeugdigheid, Fransman en professor, die de Universiteit van Parijs zich heeft laten ontnemen ten voordele van België. Ook aan Auguste Voisin, de trouwe historicus van de gotische architectuur van zijn land. Beiden hebben ze ons geleid door het labyrint van musea, kerken, collecties en publieke instanties die van Gent de echte hoofdstad van Vlaanderen maken.

Met zulke gidsen, stoten we bij elke stap in dit land, op onweerlegbaar bewijzen van de passie voor kunst, en de verenigingszin, zo inherent aan het Belgisch karakter als de gele (sic) haarkleur. Het was een gemeenschap van geboren artiesten, dichters, schilders, beeldhouwers, architecten. Een illuster gezelschap dat we graag zich zouden zien creëren in Parijs, en dat alleen bestaat in Vlaanderen. In hun clublokalen vonden we biljarttafels en bibliotheken zonder wachters, tafels uitgerust voor alle gezelschapsspelen, pupiters beladen met alle kranten van de wereld. Daar konden we genieten van het concert of het bal, een academische wandeling door het groen starten, of de Vlaamse pijp roken bij de kolenpan. Om van al deze genoegens zonder limiet te mogen gebruik maken, moet elk lid slechts twintig franc per jaar betalen, en dan had hij nog het recht twee of drie externe vrienden mee te brengen.

Het was in het atheneum dat we de gerenommeerde artiesten van het moderne Vlaanderen ontmoetten: Wappers (6), de schilder van de septemberrevolutie, en Geefs (7) die een mausoleum ontwierp voor de Merode en die het van slechte bakker tot goede kunstenaar bracht.

Brand in de kathedraal, redding van het Lam Gods retabel

Vanaf hier ging het naar Sint Baafs... Er volgt een gedetailleerde beschrijving van de Sint Baafs kathedraal en het Lam Gods die hier niet overgenomen wordt, omdat het net zo goed elders kan worden gevonden. Wel interessant is het einde van het relaas over brand in de kathedraal, al is het maar om wat er ondertussen met de Notre Dame in Parijs gebeurd is.

Gent riskeerde, in 1822, een onschatbare kunstschat te verliezen, door de onachtzaamheid van enkele loodgieters die het dak van de Sint-Baafs repareerden. Tijdens het werk, brak er vuur uit op de zolders van de Sint-Baafs.

Snel likten de vlammen, met duizend tongen door de wind in de richting van het Lamretabel. Tevergeefs trachtten de brandweerlieden de Hydra te stoppen. De hele bevolking zag met schrik dat het water, onmachtig tegen de wind, de brand niet zou kunnen doven, voor het zijn prooi had verslonden. De warmte van het vuur had het lood in de luchtbogen veranderd in een regen van gloeiende gensters die neerdaalden op de plavuizen. Dan volgden ook de brandende steunbalken, die de gaten vergrootten, en een lawine van stenen en vuur veroorzaakten. Maar toen zag men vanuit de menigte mannen doorheen de aswolken binnendringen tot in de kapel om daar, in een regen van plaaster, gesmolten zilver en lood, heldhaftig de heilige polyptiek van de vlammen te redden.

Bij een antiquair

Na het bezoek aan Sint Baafs gingen we binnen bij een antiquair die een vijftiende-eeuwse pronkkamer samengesteld had. We verwachtten ons eraan te midden van dit verleden, een grijsaard met een fluwelen kalotje op aan te treffen, gekleed in een lange tuniek, met een gezicht, geel zoals bij een oude dressoir, een heerschap in harmonie met zijn eigendom. Niets daarvan. De antiquair was een jonge man, fris en blond, in zwarte kledij en een kniebroek. Hij heette ons niet welkom als meesters of heren, maar ontving ons met de gratie van een geheel moderne beleefdheid. Hij nodigde ons uit zijn vijftiende-eeuwse kamer te bewonderen. Daarbij konden we nog een kijkje nemen in zijn magnifieke verzameling vaatwerk uit alle eeuwen, waar de Etruskische vazen te midden deze van Palissy (1510-1590) stonden, Venetiaans werk naast amforen uit Herculaneum. Dat was nog niet alles, van de zolder tot de kelder van dit waardevolle huis, was elk binnenvenster voorzien van gotische brandglasramen, die - nog merkwaardiger - de geschiedenis van de glasschilderkunst verhalen. M. de Rothschild bood tevergeefs tweehonderdduizend francs voor deze collectie. De eigenaar is nochtans niet rijk, maar hij verkiest de kunst boven de centen. Na ons zijn schitterend bezit getoond te hebben, vroeg hij van ons geen andere tegemoetkoming dan onze namen neer te schrijven in het register, het groot bezoekersboek, helemaal zwart van de handtekeningen.

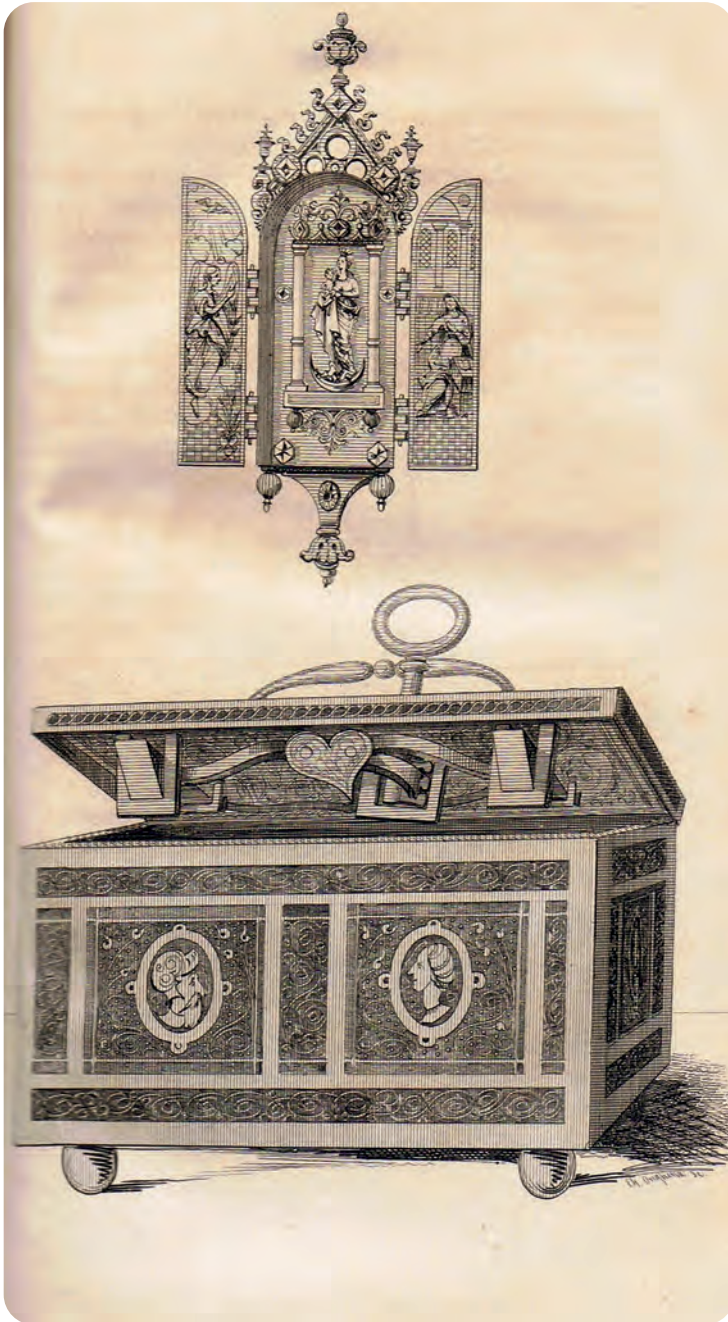
Collectie Schamp

We bezochten daarna M. Schamp (afb. 2), die een galerij waarlijk koninklijke schilderijen bezit... (*Volgt een beschrijving van onder meer de 'Val van de opstandige Engelen' van Rubens*). Maar het mooiste van zijn galerij is een schets die ik weet niet meer welke heilige voorstelt die Attila laat aanhouden in een kerk in Rome. Weet u welke hoofden de schilder durfde geven aan de

heilige man en de barbaarse koning? En dat nog wel in de zeventiende eeuw, tijd van religieuze intolerantie, toen men de ketters verbrandde? Rubens heeft toen het hoofd van Luther op de schouders van zijn heilige gezet. De helper van de heilige is Calvijn zelve. De barbaarse koning, dat is, trek na trek, het hoofd van de keizer die Luther vervolgde. De officieren van Atila vertonen de trekken van de keizerlijke raadgevers, die de katholieke inquisiteurs aanstelden tegen de protestanten. Het Romeinse volk, dat vol schrik de arrestatie van de heilige bekijkt, is samengesteld uit de schilders en wetenschappers uit de tijd van de reformatie. We herkennen Michelangelo, Veronese, Erasmus, Jordaans en dan ook Rubens zelf.

Afb. 2. Geveltekening bij de bouwaanvraag (arch. Bernard de Wilde) van het 'Hotel Schamp in de Veldstraat, aanvankelijk dubbelhuis (Stadsarchief, Zwarte Doos).

Afb. 3. Illustraties bij het artikel over de collectie Regnaut van Jules de Saint-Genois in *Messenger des Sciences historiques et des Arts* (1838). Ze worden er omschreven als: (onder) 'petit coffre en fer, remarquable par sa forme et son antiquité'; (boven) klein kapelletje in zilverwerk, 'qui est d'un travail fort délicat. Ongetwijfeld dienende als reisaaltje voor een of andere prelaat'.

Ere aan de filosofie en de moed van de artiest die, te midden van de triomf van het katholicisme, geen schrik heeft partij te kiezen voor de slachtoffers. De moed die hij had om de geestesgesteldheid van martelaren uit te drukken, om aan Luther, vervolgd in de zestiende eeuw, een aureool te geven zoals aan de heiligen vervolgd in het Romeinse Rijk.

Collectie Regnaut

Deze verzameling Regnaut (afb. 3) bevat onder meer alle mondstukken en alle knopen van Franse uniformen. De eigenaar betaalde 500 francs voor het eerste stuk van tien frank met de beeltenis van Henri V. Regnaut is een fantastische natuur. Hij bezit een rijke bibliotheek handschriften, Indische en Chinese objecten en Vlaamse medailles. Als hij ergens een historische plaat wist die niet in zijn collectie zat, kende hij geen rust vooraleer hij die verworven had. Bij hem vinden we een collectie Franse uniformen, alle witte, groene en drie-kleurige kokardes, Frygische mutsen, lelies, allerhande ordetekens en decoraties, vanaf het kruis van de Heilige Lodewijk tot het kruis van de Juli Revolutie, samen met een verzameling van alle vroegere en huidige muntstukken. Deze man had ook een verzameling waaiers van door de eeuwen heen. ...Onze gewoonten, oorlogen revoluties, modes zijn exact verteld van dag tot dag in dit uitzonderlijk boek van waaiers. (...).

Regnaut riskeerde zijn leven voor een knoop (zie echter noot 8). Twee dagen na Waterloo, was hij op het slagveld, met het risico van aan de Engelse bajonetten gegeren te worden, om de warme lichamen te schudden en met heroïsche moed de regimentsnummers te zoeken die nog in zijn collectie ontbraken. Omdat we in extase raakten over de hoeveelheid van dit originele oeuvre, riep de consciëntieuze amateur "Stop, het ontbreekt mij nog aan de recentste knoop van jullie Afrikajagers". Als de minister van Oorlog iemand gelukkig wil maken en eeuwige dankbaarheid wil verdienen, raden wij hem aan de bewuste knoop toe te sturen aan M. Regnaut, in de Mageleinstraat, Gent.

Hotel d'Hane-Steenhuysse

De heren d'Hane - Steenhuysse openden de deuren van hun hotel particulier in de Veldstraat, dat een medaillekabinet van alle koningen bevat, van Nabuchodonosor I (9) tot Louis-Philippe (10), van alle pausen, sinds Sint-Petrus tot de huidige Heilige Vader, Spaanse en Vlaamse schilders en gegraveerde portretten, waarbij de lijnen de geschiedenis verhalen van de afgebeelde personages. Een afbeelding van het lichaam van Christus was samengesteld uit teksten uit de vier evangeliën. Men moet het oog van een antiquair hebben om deze anna-

Afb. 4. De grote centrale zaal in het Hotel d'Hane, Veldstraat.

len te lezen, deze microscopische avonturen. Over deze heel aparte kunst van de micrografie: zie beschrijving hierna.

De heren d'Hane (afb. 4 en 5) die de gastheren waren van Lodewijk XVIII in Gent, een koning en zijn hof herbergden gedurende drie volledige maanden, toonden ons het waarlijk koninklijk appartement dat ze aan de verbannen vorst leenden. Te midden van de marmeren kolommen, de vergulde lambriseringen, de meesterwerken van de schilderkunst, kon Lodewijk XVIII dromen van de Tuilerieën en zich nog koning wanen. De heren d'Hane, die een geheel Franse geest hebben, vertelden ons hoe ze, na een onderkomen gegeven te hebben aan de koninklijke familie, er al snel vier (11) te gast kregen. Hoe ze zelf niet meer mochten wonen in hun eigen huis, eens ze aan Lodewijk XVIII een onderkomen gegeven hadden. Hoe de wachtposten hun toeschreeuwden: "On n'entre pas!" Hoe ook de lijfwachten, de kamerheren en ander leden van het hof, niet vertrouwd met het Vlaamse bier, al de Franse wijn die ze konden vinden in de kelders van de eigenaar, uitgedronken hadden.

De familie d'Hane had de koning van Frankrijk en zijn hof gevoed, gelogeed en geëntertand gedurende honderd dagen. Enkel Vlamingen zijn in staat tot

Afb. 5. Jean-Baptiste d'Hane-Steenhuysse die samen met zijn familie de koninklijke Franse logés, volgens Pyat lastig en ondankbaar, alle eer moest bewijzen.

een dergelijke gastvrijheid. Bij wijze van dank, zei de oudste M. d'Hane, wou Lodewijk XVIII, tijdens zijn verblijf dat onze hele familie een erehaag vormde als hij zijn appartement uitkwam. Hij glimlachte dan koninklijk naar ons en vond dat daarmee aan zijn schuld voldaan was. Na Waterloo, toen hij voor de tweede keer terug aan de macht kwam, stuurde de koning van Frankrijk ons een gouden servies met zijn insigne en een handgeschreven dankbrief. Zonder Waterloo hadden de heren d'Hane enkel de koninklijke glimlachjes mogen ontvangen.

Dit gaat nog door met het verslag van de koninklijke eet- en drinkfestijnen waar iedereen dronken lag te slapen. De hoveling Chateaubriand vertaalde dit leventje in poëtische volzinnen, waarin te lezen staat hoe de soeverein ('Louis-die-zwiet', volgens de Gentenaars) dag en nacht doorwerkte met zijn ministers voor het heil van Frankrijk en de vrede in de wereld.

Het verhaal van Pyat wordt afgesloten met een lofzang op de Belgische natie, waarin we mogen lezen dat Brussel een Franse stad is. Aanleiding om dit te beweren was een verijdelde aanval van enkele Brusselse heethoofden op een kunsttekenaar (een spion van Willem I?). Dat kon helemaal niet Vlaams zijn, maar getuigde van een typische Parijse onwetendheid...althans volgens Pyat. Over de hier besproken huizen in de Veldstaat verscheen een zeer informatieve tekst: Baillieuil, B, Daem, M. 1985, In Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, deel 39, p. 173-201.

Noten

- 1 Pyat aanziet de makelaar Jacob van Artevelde als brouwer, een in die tijd algemeen verspreide misvatting. Die was te wijten aan de toen gebruikelijke term herbergier, die duidde op de gewoonte belangrijke handelscontactpersonen te herbergen in de grote huizen van dergelijke rijke handelaars. Die woningen werden in de late middeleeuwen aangeduid als 'herbergen'. Later gebruikte men dezelfde term, maar dan in het Frans: 'hotel' (particulier), zoals Hotel d'Hane Steenhuyse.
- 2 Paul De Kock (1793-1871) was een populaire romantische Franse veelschrijver van zo'n 200 drama's en kluchten, met daarbij nog zangstukken en muziek.
- 3 Vermoedelijk Gerard ten Borch (1617-1681) of Hendrik Terbruggen (1588-1629)
- 4 Ariosto en Tasso zijn Italiaanse renaissance dichters met uitgesproken fantastische bevoegdheid.
- 5 Felix Pyat werd in 1844 lid van een Parijse loge.
- 6 Gustaaf Wappers 1803-1874 was een romantische historie-, genre- en portretschilder die in navolging van 'la liberte guidant le peuple' van Delacroix', de 'septemberdagen van de Belgische revolutie van 1830' schilderde. Het hangt in het Museum voor Oude Kunst in Brussel.
- 7 Guillaume Geefs (1805-1883) is inderdaad een beeldhouwer die het monument op het Martelarenplein en het mausoleum van Frederic de Merode in de Sint-Goedele te Brussel maakte en ook het beeld van Leopold I op de Congreskolom.
- 8 Jules de Saint-Genois (toenmalig hoofd van de Gentse universiteitsbibliotheek) lijst ook andere kunstkabinetten op die kunnen bezocht worden en hij is, net als Felix Pyat, vol lof over de kennis en gastvrijheid van de eigenaars. Saint-Genois en de collectionneur Regnaut zelve waarschijnlijk ook, namen aanstoot aan de tekst van Pyat. Saint-Genois liet een omstandige correctie verschijnen 'Notice sur le cabinet d'Eugene Regnaut á Gand', in *Le Messager des Sciences et Arts*, 1838. Hierbij beschrijft hij over vijf pagina's in detail de waardevolle collectie Regnaut, als voorbeeld van orde, symmetrie en smaak, bevattende

medailles vanaf de 13de eeuw, en muntstukken vanaf de Frankische koningen, allerhande antiquiteiten en curiosa, 250 gehandtekte brieven van prinsen, koningen en vele documenten uit het Napoleon tijdperk. Regnaut kon evenwel militaire knopen verwerven zonder daarbij op het slagveld van Waterloo rond te lopen (!) Waagde Pyat zich bewust aan een suggestie van lijkenroof op het slagveld door Regnaut, om aandacht te trekken voor zijn kleurrijk artikel? Waarschijnlijk wel, en hij slaagde daarin misschien wel beter dan de meer wetenschappelijke Saint-Genois. Als promotie voor Gent kan het artikel alvast bezoekers opgeleverd hebben.

- 9 Nabuchodonosor of Nebukadnezar I (1145-1114 v.Chr.) was de vierde koning van de Midden Babylonische periode.
- 10 Louis-Philippe (1773-1850) was schoonvader van Leopold I en Franse koning ten tijde van Felix Pyat.
- 11 Het gaat om de koning (Jérôme Bonaparte) van Westfalen, Louis XVIII, tsaar Alexander I, Willem I en ook nog de latere Willem II.

Maak reclame voor GT!

*Ghendtsche Tydinghen is veel te weinig bekend.
Zelfs mensen die zich bijzonder interesseren aan onze
stad weten dikwijls niet dat dit tijdschrift bestaat...
En nochtans: voor wie een woordje wil meepraten over
de Gentse geschiedenis is GT een absolute must.*

Mond tot mond reclame is de beste publiciteit!

DE SCHOONSTE DAG VAN UW LEVEN

Eric Vermeirsch

Velen zullen op de vraag “Wat was de mooiste dag van uw leven?” niet altijd gauw een antwoord kunnen geven. Voor de meesten was het de dag van hun huwelijk (sic), voor anderen een eerstgeborene, voor de overgrote meerderheid van de huidige generatie Gentenaars de dag waarop de Gantoise eindelijk eens het Belgisch kampioenschap had gewonnen. 't Leven kan soms zo mooi zijn, de mooiste dag kiezen wordt moeilijker naarmate men ouder wordt.

Maar vele, vele jaren geleden, moest men er niet aan twijfelen, men moest er ook niet over nadenken, anderen deden het voor u. De plechtige communie: dat was de mooiste dag van uw leven, punt. Tussen haakjes: tot 1910 noemde men wat nu de ‘plechtige’ is, de ‘eerste’ communie. Het was immers de eerste keer dat een kind op de drempel van de volwassenheid (twaalf jaar) de christelijke ‘communie’ mocht ontvangen en eten. Dat gebeurde onder de vorm van een speciaal plat en rond gebakken licht stukje brooddeeg: de hostie. Dat eten moest op de nuchtere maag gebeuren, 's morgens dus. Later vond de kerkelijke overheid dat de kinderen daarmee niet tot hun twaalfde jaar moesten wachten. Dus voerde men de eerste communie op zeven jaar in, terwijl de plechtigheid op twaalf jaar bleef bestaan en voortaan plechtige communie genoemd werd. Het was een overgangsritueel (rite de passage) van kind naar volwassene dat men niet zomaar kon afschaffen. Iets dergelijks bestaat in heel veel culturen. Ouders en familie hielden er trouwens stevig aan vast, om van de ‘commerce’ nog te zwijgen.

Dus er moest voor gezorgd worden dat alles tot in de kleinste details was geregeld. Er werden kosten nog moeite gespaard. Op afb. 1 zie je bijvoorbeeld mijn pa. Dat moet zo rond 1922 geweest zijn. Hij is prachtig uitgedost in een marine-uniform: een kapitein, een adelborst, een vaandrig, een aide-de-camp (haha!) of zoiets? Bij het zien van dergelijke familiefoto's (ik heb er nog enkele) heb ik mij altijd afgevraagd waar zij het geld haalden voor deze toch wel mooie kledij. De grote negentiende-eeuwse filosoof en politicus Alexis de Tocqueville had het er al over in één van zijn talrijke werken: ‘De veel voorkomende onmatigheid onder de lagere klassen, hun kortzichtigheid en hun neiging om te leven alsof elke dag geen morgen had’.

Maar schijn bedriegt! Mijn eigen eerste communiciekostuum, achtentwintig

Afb. 1. Dokwerkerszoon Modest Vermeersch ca. 1922 voor zijn plechtige communie uitgedost als marineofficier.

jaar later, was in feite een afdragertje van mijn neef Gilbert, door mijn ma voor een appel en ei afgekocht van tante Florke. Na de koop moest de kleermaker het opensnijden, wat nauwer maken, inkorten enz. Want Gilbert was flink uit de kluiten gewassen, en ik niet. Doch het viel mee, want er konden ook stukken uit verwijderd worden. Want toen tante Florke het vorig jaar had gekocht (ook voor een appel en een ei) bij de moeder van een vriend van Gilbert, moest zij er stukken laten bij stikken voor haar Gilbert want dat vriendje was ook nogal tener gebouwd, zoals ik. Dus verbreden, verlengen, daarna weer inkorten en versmallen voor mij: prachtig vakmanschap. Een uitdaging voor elke groene jongen of meisje, zo een pakje aangeboden krijgen in het repaircafé en er wat van trachten te maken. En dan nog een kind vinden die het ook wil dragen.

Dat mooie kapiteinskostuumpje van mijn pa zal ook wel niet spikspinter-nieuw geweest zijn zeker? Toch wel wat pretentius, een eenvoudig matrozen-

Afb. 2. Een goed bevolkt tweede leerjaar op 't Seleskest vlak voor de Eerste Wereldoorlog. Bemerkt de twee jongetjes met forse matrozenkraag onder rechts. De gezichtjes kijken allemaal ongelukkig tot zelfs grimmig. Enkel de jongen die de schoollei met het opschrift mag vasthouden, glimlacht.

kostuumpje met korte broek was blijkbaar niet goed genoeg. En dan te bedenken dat zijn vader, mijn pé Dees, dokwerker was, dus zeker geen kapitein. En wat met de schoenen? Handschoenen te groot, dat was geen probleem, die hield je gewoon netjes in de handen. Ik herinner mij niet dat ik ook de schoenen van Gilbert heb moeten dragen op die plechtige dag. Voordeel zou wel geweest zijn dat zij allicht te groot waren voor mij en dus niet spanden.

Ik trek ook uw aandacht op de linkerhand van mijn pa met een 'missaal' netjes omwikkeld met een wit doekje. Was dat doekje gewijd misschien? Neen: dat was om het heilige boekwerk met de nodige eerbied vast te nemen. Dat mocht niet door smoezelige kinderhandjes bezoedeld worden, ook al waren ze nog zo proper gewassen.

Ik heb, samen met mijn 'nieuw' pak en dito schoenen, op die dag ook een missaal gekregen, mijn eerste eigen boek. En dat was geen occasie: gloednieuw en tot op de dag van vandaag nog ongelezen. Verzachtende omstandigheden: 1766 bladzijden, de helft in het Nederlands, de andere helft in het Latijn,

imprimatur 1949. ‘k Zou liegen. Ik heb de tekst van de Septuagesima-tijd (de zondagen voor Pasen) trachten te lezen: dat zie ik aan enkele verkreukelde blaadjes. Ik heb het exemplaar nog altijd in mijn persoonlijke bibliotheek liggen, een kanjer ‘met gouden snee’. Nee, ik verkoop het niet, zeker niet voor een appel en een ei. Ik herinner mij nu ook dat er ergens sprake was van een kanon (maar canon geschreven), dat intrigeerde mij wel maar veel uitleg heb ik daarover niet gevonden in dit dikke boek.

Die missaal, dat was niet de enige ‘folie’ (voor folie zie GT maart-april 2020, blz. 96) die mijn ouders zich die dag permitteerden: na de plechtigheid waren wij uitgenodigd voor koffie en taart bij tante Jeannette. Van ‘t Seleskest naar de Bisschop Triestlaan, met een taxi a.u.b. Bovenop mijn eerste boek nog de eerste taxi. Zoveel culot voor een textielarbeider: burggraaf de Tocqueville zou er zeer onaangenaam door zijn getroffen moest hij dat meegemaakt hebben. Het was niet zozeer mijn pa, maar vooral mijn ma, die in geen geval wilde onderdoen voor het zoontje van de beenhouwer die in mijn klas zat. Zelfs al moest zij daarvoor geld lenen bij haar vier zusters. En, à propos: culot is bourgeois-Gents voor kloten (‘avoir du culot’, ‘to have some balls’). Komt daar nog bij dat à propos ook Gents is.

Dat zo’n marinekostuum niet voorbehouden was aan oudere jongens, zien we op afb. 2: een zeldzame klasfoto uit 1913-1914 van het tweede leerjaar in de katholieke school van het Seleskest, nu in de Sint-Salvatorstraat. Twee jongetjes rechts onder dragen een matrozenpakje. Bijlange niet zo chicque als het zee-officiersuniform op afb. 1. Dergelijke ‘beste’ kostuumkes (vooral de kragen) zouden in de mode blijven voor kleine jongens tot in de jaren 1950. Bemerkt ook de prachtige kravatten van sommige kinderen. Anderen (de armsten?) moesten het echter stellen zonder... Het waren ééndagsvliegen: meer dan waarschijnlijk moesten ze snel weggeborgen worden. Het in die tijd door de katholieke kerk sterk gepromote Heilig Hartbeeld strekt zijn armen beschermend uit. Dat zal nodig geweest zijn voor de kinderen die enkele jaren later, niet alleen de hongerjaren 1917-1918 moesten zien te overleven, maar daar bovenop nog eens de Spaanse Griep.

En dat allemaal in mijn ‘Oude dozen’ beschreven in vorig GT nummer!

Wie meer wil weten over dergelijke gebruiken in onze streken, zal zijn gading vinden op het internet in het artikel van Maes, A. (2012). Op de foto voor de plechtige communie. In: *Van Mensen & Dingen*, jg. 10 nr. 1, p. 4-31. Met literatuurverwijzingen naar de geschiedenis van het matrozenpakje.

CIES, VOITURE CHAUFFÉE

Naar Emiel Andelhof

Licht bewerkte versie van een stukje uit ‘Galerij van Ghentsche Typen’ van Emiel Andelhof, 1942, een uitgave van KBOV, Gent, toen ‘Bond der Oost-Vlaamsche Folkloristen, ter gelegenheid van de zeventigste verjaardag van de auteur, geboren (1870) in de Sint-Lievenspoortstraat.

Toen het Zuidstation nog bestond (tot 1911) hadden de huurhouders ofte ‘vigileurs’ de toelating hunne vigilanten’ langsheen het voetpad te plaatsen tussen het station en de Frère-Orbanlaan. De treinreizigers verlieten toen meest de spoorhalle langs de zijuitgang aan het Graaf van Vlaanderenplein. Op die manier vonden ze onmiddellijk huurrijtuigen te hunner beschikking. De automobiel bestond rond 1899 nog niet als huurrijtuig ofte ‘taxi’, en de huurhouders van ‘hippomobile’ koetsen kenden nog gelukkige dagen. Allen hadden ze een zeker aantal koetsiers in dienst, die naar de best gelegen plaatsen gezonden werden: Zuidstation, Kouter, Korenmarkt, enz.

Johan Olof Ödberg als schooljongen met typische muts uit de interbellumjaren in de Volderstraat (ca. 1925).

Onder die nederige dagloners was er één die zo begonnen was, maar die het als 'self-made man' tot eigenaar - huurhouder bracht. Dat was Cies Honorez, bijgenaamd 'Voiture chauffée' of nog 'le vigileur des dames'. Cies was de zoon van een bakker die op de Vrijdagmarkt woonde en bakte onder het vermaarde 'Toreken'. Hij voelde zich niet tot dat beroep aangetrokken en zijn vader plaatste hem bij een boekbinder, bij wie hij met tegenzin zijn uren sleet. Maar op zekere dag zag Cies de kans zijn goesting te volgen: koetsier worden. Dat was altijd zijn droom geweest. En hij werd het.

Hoe lang Cies bij een 'vigileur' werkzaam is geweest, en hoe hij later, en met wie hij in 't huwelijksbootje is gestapt, weten we niet. Het was in 1866 dat hij een stalling met afdak huurde in de Baaisteeg, in de schaduw van de kathedraal, om zich voor eigen rekening als huurhouder te placeren. Hij had hiervoor honderd frank ontleend. Vergelijk dat bedrag met het dagloon (ca. 1,50 frank) van een mannelijke industriearbeider in die tijd. Dat legde die bij zijn eigen spaarpenningen en met die schat kon hij paard en koets aankopen om op Kerstdag van ditzelfde jaar zijn eerste rit als zelfstandig vigileur te ondernemen.

Vlijtig en zuinig van aard, wist Cies het zo goed te schikken dat hij na een betrekkelijk korte tijd het ontleende geld kon teruggeven. Dien dag kreeg zijn vrouw hem voor de eerste maal beschonken thuis! Cies was een praktisch man en hij durfde het aan zijn onderneming verder uit te breiden. Weldra werden zijn bergplaatsen voor paard en koets in de Baaisteeg te eng bevonden en hij huurde grotere stallingen in de Regnessenstraat, nu verdwenen onder het Sint-Baafsplein. Ze moesten plaats maken voor den Nederlandsen Schouwburg. Cies had toen zijn onderneming al uitgebreid tot drie knechten, twee paarden en drie koetsen. Hij blufte niet, maar ging er prat op door zijn eigen wilskracht iets meer te kunnen dan een gewoon oud-collega. Hij verhuisde dus weer om elders plaatsen te huren, ditmaal op de Frère - Orbanlaan in de onmiddellijke nabijheid van zijn belangrijkste werkterrein het Zuidstation. Ook toen kwam hij altijd zelf nog 'rot schuiven'.

'Voiture Chauffée' had een rond aangezicht met oogjes waar listigheid in te flikkeren lag en hij zette zo een klein pruimenmondje, 'la petite bouche'! Daarbij had hij nog een 'kletsebolle', maar die dook hij zorgvuldig weg onder een hoge zwarte blinkenden 'waterproef' hoed, die hem bijna nooit verliet. Op de deur van zijn rijtuig prijkte in gouden letters 'F. HONOREZ', en 's winters kon men het aangebrachte bericht 'Voiture chauffée' lezen voor het venstertje. Deze chauffage bestond uit een zinken platte pul met heet water gevuld. Van

deze nieuwigheid was hij de ontwerper. Hier in Gent noemde men hem daarom ‘Cies voiture chauffée’.

In Brussel erkende men hem als de prins der koetsiers, en die titel was precies niet onverdiend. Aan Cies gaf meer dan één reiziger, die hem kende, de voorkeur, al stond hij niet altijd de eerste in de rij om ‘genomen’ te worden. Men wist dat hij voorzichtig was, zeer voorzichtig, want nooit had hij een bekeuring opgelopen.

Onze Cies kon zich tamelijk wel in de Franse taal uit de slag trekken, en hij had ook de gewoonte altoos Engelse woorden te gebruiken. Hij had die zichzelf aangeleerd. We zeiden toch dat hij een ‘selfmade man’ was. Dat gaf hem nogmaals een voorsprong bij de uitoefening van zijn bedrijf. De Engelse klanten noemden hem ‘The English Coachman of Ghent, Cabdriver 98’. Dat was het nummer van zijn rijtuig. Hij beijverde zich om zo goed als enigszins mogelijk was zuiver Vlaams, of zoals men zei ‘schoon Vlaams’ te spreken, wanneer de gelegenheid zich voordeed zeker slag van handelsreizigers op de marktdagen te geleiden, maar hij bleef niettemin een ‘platte Genteneire’.

Cies had een bijzonder cliënteel: dokters, hofbouwers, enz., maar van de dames vooral was hij de favori. Hij bezat een schone verzameling van advertentie- en naamkaarten hem door de klanten nagelaten, ook telegrammen en nieuwjaarswensen. Hij kon bovendien een uniek eigenhandig schrift laten zien van de Lord Major van Londen, Sir Richard Knill. En – last but not least – toonde hij het blad ‘The American Florist’ van Chicago, waarin te lezen stond: ‘Honorez, a cab driver who can speak four languages...’. Deze vier talen waren: Frans, Vlaams, Engels en... Gents!

Cies is sinds lang niet meer, maar rond 1940 leefde hij in het geheugen van vele oude Gentenaren niettemin nog immer voort.

Dank

Met bijzondere dank aan Frank Ödberg, die het idee aanleverde dit verhaal in GT te herpubliceren bij een mooie foto uit zijn collectie. Daarop zien we zijn vader Johan Olof als schooljongen met typische muts uit de interbellumjaren (ca. 1925) bij een ‘hippomobiele’ koets en geleider met mooie bolhoed. Het barokke gebouw in de achtergrond werd opgericht als eerste jezuïetencollege in Gent. Toen de foto genomen werd was het een stadsschool die later genoemd werd naar burgemeester Emiel Braun. Nu fungeert het, mooi gerestaureerd, als onderdeel van de UGent faculteit Rechten.

SEQUAH WONDEROLIE

Hoe wellness massage in 1892 succesvol aan de man gebracht werd

Naar Emiel Andelhof

In een vorige GT aflevering zagen we Giele, de Geernaardmarchand, door de Gentse straten trekken en hoorden we (bijna) zijn krachtige stem de koopwaar aankondigen. Van dat brokske Gents leven konden we genieten dank zij een beschrijving van Emiel Andelhof. Dezelfde rond WO II populaire folklorist had het in zijn verhaal ook uitgebreid over het ‘optreden’ van Giele in een publieke therapeutische sessie, of een show die daarvoor moest doorgaan. Zijn ‘vastgeroeste’ gewrichten werden ingewreven met ‘Prairie Flower’ wonderolie en stevig gemasseerd. Daarna mocht de man zijn herwonnen soepelheid demonsteren aan het publiek, dat deskundig opgestoot werd om de olie van de firma Sequah te kopen. Dat verliep ongeveer als volgt.

Giele, de geernaardmarchand, ‘genezen’

Toen de fameuze kwakzalver ‘dokter’ Sequah, of althans een van de figuren die zich daarvoor liet doorgaan, naar Gent kwam, was Giele er als een van de eersten bij in de zaal Valentino aan de Kuiperskaai om zich door hem te laten onderzoeken en ‘genezen’. Met zo’n kleurrijke, heel bekende figuur op het toneel moest de therapeutische show wel slagen. Andelhof beschreef de behandeling ‘van horen zeggen’, maar we mogen wel aannemen dat het ongeveer zo in zijn werk ging.

Giele werd verzocht zich te ontkleden en op de tafel van Corvilain, een sterk gebouwde masseur, te gaan liggen. Een flesje werd ontstopt, de olie op de aangetaste lichaamsdelen uitgegoten en vervolgens stevig ingewreven. Spieren en gewrichten, ’t werd alles krachtig in beweging gebracht. Met blote handen en armen masseerde de kerel de zieke lichaamsdelen van Giele, die de behandeling precies niet als een plezierig tijdverdrijf aanzag. De geernaardmarchand doorstond effenaf zware folteringen, maar hield het uit om beterswille, terwijl het bovenlijf van Corvilain drupte van het zweet. Toen de pijnlijke be-

handeling afgelopen was, vroeg Sequah Giele zijn benen vrij te bewegen, naar willekeur te draaien en te plooiën. Giele die een half uur geleden nog stram stond, bewoog nu vlot en soepel. De wonderbare genezing van zo'n bekende figuur miste zijn effect niet. De flesjes Prairie Flower olie vlogen over de toonbank.

Achteraf zou echter blijken dat de genezingen maar tijdelijk waren, want, schrijft Andelhof, de meesten werden langzamerhand opnieuw van de reumatiek aangetast, zoals voorheen. Het herhaald insmeren met de wonderolie hielp hen niet in het minst. Hoe dat met Giele zelf zat is onduidelijk. Andelhof schrijft 'Wat Giele betreft, we hebben hem enkel veel later leren kennen en hebben toen niets bijzonders aan hem meer vastgesteld, tenzij dat hij geen al te normale gang had'.

De echte indiaan had er niets mee te maken

De man die in Gent de show georganiseerd had, moest even later zijn aangekondigde tour onderbreken. Hij vertrok ijlings naar Engeland: de politie zat achter zijn vodden. Het was een Engelse firma die meerdere als indianen uitgedoste verkopers in dienst had, die zich allemaal lieten doorgaan voor Sequah. Ze opereerden in diverse delen van de wereld en werkten samen met masseurs. De zaak floreerde vooral in de jaren 1890, de tijd waarin het hierboven geschilderde tafereeltje zich afspeelt. De gelijkenis met sommige praktijken in hedendaagse 'wellnesscentra' valt op.

De echte Sequoyah (ca. 1770-1843), een historisch personage, had niets te maken met die zwendel. Hij werd geboren als zoon van een Cherokee vrouw en een blanke handelaar. Zijn grote verdienste bestond er in dat hij de taal van zijn moeders stam wist om te zetten in schrift. De bekende reuzenboom werd daarom naar hem genoemd.

CAFÉ - CHANTANT 'T WIT PAARD EN ZIJN VOORGANGER IN CAFÉ DU NORD

Rudy Suwijns

Dit stukje bevat meer gedetailleerde informatie over het Gentse 'café chantant' 't Wit Paard in GT kort beschreven door Franklin Tombeur. Ook de voorganger ervan in Café du Nord aan de Vrijdagmarkt komt aan bod.

Alles begon in het Café du Nord: een lange smalle horecazaak gelegen aan de Vrijdagmarkt, hoek Baudelostaat. Uitbaters waren *Gustje Rooms* en vrouwtje Stefanie, voor de insiders Steetje. Een doordeweeks café, maar op zaterdagavond was het Show-time met Live music, zijnde een duo accordeon met slagwerk. Het publiek bestond vooral uit nette werkmensen, echte Gentenaars. Men bracht er de bekende schlagers - meezingers en Gentse liedjes, tussendoor mopjes verteld door de cafébaas. Ook waren er gastoptredens. Naast de kunstfluit *Freddy Coplo*, kwamen vooral duo's voor het voetlicht.

We vermelden:

Duo Gauthy: Gaby Gauthy (Minard) en zangpartner Jules Martin. Vooral operettemelodieën.

Duo Novelty: schlagers en meezingers met tussendoor sketches.

Duo Prost en Dolores: komische acts met tenor Henry De Cleyn, koorlid van de Gentse opera, bekend als 'de Gentse Luis Mariano', een in de jaren 1950 erg populaire Spaans-Franse zanger met hits als 'Valencia' en 'Mexico'.

Duo Suzy Wall en Partner: schlagers en acts. Suzy was de zus van internationale operadiva Rita Gorr (Rita Geirnaert).

Maandelijks werd er een 'vrij podium' ingericht. Personen uit het publiek konden inschrijven om zelf op te treden. Het orkest werd aangevuld met een pianiste, bekend als *d' Hollandse*, een zeer begaafde muzikante, die ook repetitiepianiste was bij de dansstudio Lily De Munter. Verder was er een klarinet-speler, zijnde baas Gustje, en de violist meneer De Stoop, die door de week een groentehandel hield op de Brabantdam. Dit vijftal noemde zich *The Nord Band*.

Deze formule was zodanig succesvol dat men moest verhuizen naar een nieuwe locatie in de Kammerstraat. Dit werd 't *Witte Paard*. Beneden was het café

chantant, en op de eerste verdieping was een judoclub actief. Het interieur was meestal 'op zijn Tyrools', naar het voorbeeld van de gelijknamige, succesvolle gelegenheden in Oostende en Blankenberge. Het orkest kreeg een Tyroler outfit, maar die werd aangepast naargelang de aard van het spektakel: Mexico, China...

Er werden diverse gadgets verkocht en in de pauze werd er steevast een tombola ingericht. Op zondagnamiddagen waren er soms kinderzangwedstrijden. Ook met optredens vanuit het publiek, meestal met Gentse liedjes. Dat alles heeft zeker enkele jaren succes gekend, minstens tot 1964. Waarschijnlijk was het omstreeks 1968 afgelopen.

De auteur Rudy Suwijns, destijds een van de 'beren' van het gezelschap Romain Deconinck, is nog steeds bedrijvig in diverse toneel gezelschappen in en buiten Gent. Met dank aan Sonja Gyselinck.

JUDO, BILJARTEN, DAMMEN EN MARKTFOLKLORE IN DE KAMMERSTRAAT (Begin jaren 1960)

Franklin L.L. Tombeur

In een vorig artikeltje kon je lezen hoe het eraan toe ging in het authentieke café chantant ‘Het Wit Paard’ ingericht op het gelijkvloers van een nog bestaand trapgevelhuis in de Kammerstraat bij de Vrijdagmarkt. Maar er valt nog meer over dat pand te vertellen (afb. 1).

Op de eerste verdieping was er in dezelfde periode of misschien iets vroeger een judo-club gevestigd. Dat was een flinke zaal met over de volle breedte een tatami: een stevige dikke mat met een tijk uit lijnwaad dus geen kunstvezel of

Nadat de café chantant activiteit uit de Kammerstraat verdween, of misschien al vroeger, veranderde het opschrift in ‘Taverne royale’ (foto Zwarte Doos, Verzameling Stedelijke Commissie van Monumenten en Stedenschoon). De biljartclub en de ‘Salles pour sportifs’ bleven wel fier hun aanwezigheid op het venster affirmeren. Wat MOPS zou moeten betekenen, is ons niet duidelijk.

rubber. Achteraan was een verhoog en daarachter was een ruimte met kraantjes boven zinken bakken – misschien ook douches – waarin de judoka's zich na de training konden wassen. Boven het verhoog hing een grote Japanse vlag. Mogelijks waren op de ruiten aan de straatzijde Japanse tekens geschilderd in rode verf. De ruiten waren gewit. Wanneer in de zomer de ramen open stonden hoorde je tot ver in de straat de kreten en het 'afslaan' op de tatami.

De club werd vooral bezocht door leden van de rijkswacht en de gerechtelijke politie Gent. Er waren wekelijkse trainingen en wie zich geroepen voelde kon er ook jiu-jitsu beoefenen. De club heette Akyama Kwai. Er was een eigen clublogo, een soort bloemen- of bladerenkrans met centraal Japanse tekens. Beneden achter een van de ramen aan de straatzijde van het café hingen er wat vergeelde zwart-wit foto's met omgekrulde hoeken van sportende judoka's. Begin de jaren zestig begon het café dood te bloeden. Men was wel nog gestart met een biljartclub (drieband), waarvan ik de naam vergeten ben, en een damclub. Die laatste heette Koning Dammas. Wekelijks werd er gedamd en er was ook een clubcompetitie. Soms werd er een tornooi ingericht. Dat laatste was dan vaak een sneldamtornooi, waarbij een gerenommeerde speler het tegen 15 of 20 borden opnam. De deelnemers zaten elk aan een afzonderlijke tafel rond het café en de 'sterspeler' kwam beurtelings langs voor een zet. Op een enkele remise na won hij alles. Op zulke momenten kon je een speld horen vallen. Daarna werden de gebruikelijke blikken bekers uitgewisseld. Alleen maar heel indrukwekkend in mijn jonge ogen. Het bezorgde de club ook aanzien.

Van de biljartclub herinner ik mij enkel nog dat degene die zaten te wachten om hun match te spelen zeer 'deskundig' commentaar gaven op het spel dat zich voor hun ogen voordeed. Althans zo klonk dat in mijn oren. Wedstrijden voor het clubkampioenschap werden steeds met een 'arbiter' gespeeld. Die deed zeer gewichtig maar ja het was dan ook voor punten. Een eigen biljartkeu was iets voor gevorderden. Beginners begonnen met een keu van het huis. Onder het café waren kelders. Aan de straatzijde waren die bereikbaar via twee houten deuren onder de caféramen. In die catacomben – want daar leken ze op – lagen houten balken, planken, ijzeren stukken, zeilen, lantaarns en ander alaam opgeslagen. Dat waren de onderdelen van de houten kramen die op vrijdag en zaterdag op de Vrijdagmarkt werden opgesteld voor de ambulante handelaars. Die kramen werden verhuurd aan de marktkramers en waren particulier bezit. 's Morgens al heel vroeg waren enkele – ik vermoed gelegenhedswerkers – aan de slag om die balken, planken, etc. uit de kelder te sleuren, op stootkarren te stapelen en naar de Vrijdagmarkt te brengen. Daar waren meerdere ritten voor nodig en alles ging gepaard met het nodige gera-

tel over de kasseien. Was dat eenmaal achter de rug dan durfden wij ons, als kinderen, wel eens wagen aan een bezoek aan die kelders. Het mocht niet, maar dat was avontuur tot en met. De toegangsluiken tot die kelders bleven immers open staan tot de arbeiders de kramen weer terugbrachten. In de winter gebeurde dat bij het licht van stormlantaarns! Men maakte gebruik van een houten glijbaan vanaf het voetpad de kelder in, zodat alles vanaf het keldergat naar beneden sjeesde. Die glijbaan was voor ons heel leuk, maar zorgde steeds voor splinters in onze billen.

Verderop in de Kammerstraat was er minstens nog een zo'n kelder met alaaam voor de ambulante handelaars. In de week werden de karren opgesteld op het pleintje van Bij Sint-Jacobs, het pleintje met het frietkot. Naarmate deze echter meer en meer een winkelwagen aanschafte of zelf een eigen kraam meebrachten kwam er op zeker moment een einde aan dit stukje marktfolklore.

EEN NIEUWE LOOK VOOR HET 50-JARIGE DSMG

Begin januari 2020 werd de koffieruimte in het DSMG onder handen genomen. Het druk gebruikte lokaal werd door vrijwilligers geheel leeggehaald en door de firma Tintelijn uit Sint-Amandsberg opgefrist. Daarna werd de door André Coene (arch. Sint-Lucas Gent) ontworpen kastenwand door de schrijnwerkerij Gerdy Biesbrouck uit Deerlijk op maat gemaakt en ter plaatse afgewerkt.

Norris van den Bogaerde (Chelsea 1928 – Gent 2019) werd in juni 2019 het slachtoffer van roofmoord in haar huis aan de Sint-Denijslaan te Gent. De voormalige schermkampioene (1962 Belgisch kampioen bij de senioren) was ook een trouwe bezoeker van de DSMG bibliotheek, waar ze geholpen werd in haar zoektocht naar oude familiesporen. Met haar familie sprak zij steeds lovend over het DSMG. Een van hen, Julian van den Bogaerde, was zo onder de indruk dat hij een financiële steun wilde geven. Bij zijn bezoek vanuit Shanghai aan het DSMG concreteerde hij dat door de integrale betaling van de kastenwand in de koffieruimte ter nagedachtenis aan Norris.

Ondanks corona werkten enkele mensen, met inachtneming van de opgelegde COVID-19 maatregelen, voort aan de renovatie van het convent Engelbertus. Oude kasten werden verwijderd en met het voorbeeld van de nieuwe kasten in de koffieruimte in gedachte werd opnieuw Gerdy Biesbrouck ingeschakeld om de gang van het convent Engelbertus van op maat gemaakte kasten te voorzien. Voorts werden kleine gebreken in de muren en plafond opgelost, elektriciteitsleidingen aangepast, LED-armatuur geplaatst en de gang geschilderd.

Lees meer hierover op www.dsmg.be en volg de Home-Nieuwsjes.

Nieuwe – oude inkom.

HET DSMG VERKOOPT ZIJN TWEEDE- HANDSBOEKEN VANAF HEDEN ANDERS

Door de opgelegde corona-maatregelen is het organiseren van onze klas-sieke boekenverkoop niet mogelijk en moeten wij de jaarlijkse boeken-verkoop dit jaar afschaffen.

Onze voorraad tweedehandse boeken is echter groot en vanaf heden gaan we onze drie vitrinekasten elke maand vullen met andere interessante tweede-handse boeken.

Een lijst van deze boeken plaatsen we ook elke maand op onze website. De lege plaatsen van de verkochte boeken worden aangevuld en de lijst zal regel-matig aangepast worden.

Die boeken kan je bestellen via info@dsmg.be en indien aan jou bevestigd, af te halen in het DSMG, Groot Begijnhof 46 te Sint-Amandsberg. Betalen kan dan ter plaatse tijdens onze openingsdagen op zondag van 10 tot 12 uur en op dinsdag van 10u tot 17 uur.

Opsturen kan ook maar dan komen er uiteraard verzendingskosten bij, die bepaald worden na het wegen van de bestelling. Het opsturen zal gebeuren na het ontvangen van het te betalen bedrag op de rekening BE66 9796 1045 3943 van het DSMG.

De optimisten onder ons zullen in de lente peilen naar de mogelijkheid om een boekenverkoop te organiseren, indien ook dit niet veilig en realistisch te orga-niseren is, wordt wellicht terug eind september 2021 in het vooruitzicht gesteld.

Kijk regelmatig op www.dsmg.be en volg de *Home-Nieuwsjes*.

Oorlogsherinneringen: ‘Slag om Engeland’ (1941) merkbaar tot in Gent

Guy Beyaert woonde tijdens WO II in dezelfde buurt als Ghislain Mineur: om de hoek in de Smidsestraat en hij vond in het artikel van Ghislain eindelijk bevestigd wat hij ook vernam, namelijk de terugkeer naar Gent, via het spoor van talrijke zwaar verbrande Duitse soldaten. Naast hem verbleef een Duitse ambtenaar van de spoorwegen, die hem ook die feiten meldde. Het is zeker mogelijk dat dit het gevolg was van een mislukte poging van de Duitse troepen voor een landing in Engeland in 1941. Het is geweten dat in het kanaal dicht bij de Engelse kust een mogelijkheid bestond een deel van de zee met een gordijn van vuur te beschermen! Ook herinnert hij zich dat in de Leie voor Sneppebrug verscheidene aken lagen waarvan de voorstevens was open gemaakt om als landingsvaartuig te worden gebruikt. Die zijn in alle stilte dan later verdwenen.

Ergens moet toch een officieel document hierover te vinden zijn, bvb in de archieven anno 1941 van de Duitse generale staf? Kan iemand laten weten bij wie of waar wij hiervoor terecht kunnen. In elk geval heeft dit toch belangrijk feit weinig weerklank gevonden en het wordt misschien tijd die jongens hoe dan ook toch wat te bedenken en in herinnering te brengen!

Betoging in militair uniform WO II

Paul Derycke schrijft over de foto van een betoging op pagina 232/233 in nummer 3 van deze jaargang, dat sterk mag verondersteld worden dat het hier gaat over een optocht van het VNV of alleszins leden van de Dietsche Militie Zwarte Brigade, de gewapende militie van deze colloboratiebeweging tijdens WO2. Het feit dat de letter Delta te herkennen is, wijst in die richting (het was het symbool van het VNV). Dat hoofdzakelijk figuren in militair uniform te herkennen zijn, sterkt meer dan ook het vermoeden dat het om leden van de militie van het VNV gaat. De foto kan dan meer dan waarschijnlijk niet van na 1945 dateren aangezien het VNV onmiddellijk bij de bevrijding van België (reeds in 1944) verboden werd. We mogen dan ook besluiten dat de foto tussen 1940 en ten laatste de zomer van 1944 werd genomen (dus voor de bevrijding van Gent in september 1944). Dit gelet op de toegang tot de Duitse gangen op de achtergrond.

Kanonnen: kruitlepel

In het artikel van Marc Hanson (GT nr. 4-5) vermeldt de legende van de tekening op p. 247 'een metalen kanonstok, die gebruikt werd voor het reinigen van de kanonslopen'. Marc Beyaert, specialist en auteur van een recent verschenen werk over het Gentse 'Groot Kanon', merkt op dat het hier overduidelijk gaat over een kruitlepel, die gebruikt werd om het buskruit via de mond van deze voorlader tot achteraan in de kruitkamer te brengen. Het reinigen van de kanonloop gebeurde met een kanonborstel, die niet is afgebeeld.

Niet Troch, maar Toch in Gentbrugge

Prof. Evrard signaleert een foutje in GT 2020 nr. 3 in de tekst met oorlogsherinneringen van Ghislain (Guy) Mineur. Op p. 169 is er sprake van de ondergedoken burgemeester van Gentbrugge Francis Troch. De man heette Frans Toch en was burgemeester voor en na W.O. II in een kartelbestuur van socialisten, communisten en liberalen. Het park rond het gewezen Groverman kasteel bij de E17 is naar hem genoemd.

Brugloft

Jos Tavernier vraagt zich af wat het woordje BRUGLOFT op een reclamekaartje voor een 'hoerenkotje' in GT nr. 4-5 (p. 302) wil zeggen. De andere aanduidingen zijn allen in het Frans.

Jan van Kleef: van Roeselare-Rumbeke naar Gent (1899) en terug (1999)

Pierre Van Cleven wil benadrukken dat de zwaanridders geen romantisch 19de-eeuws verzinsel waren, maar dat de heren van Kleef en Ravenstein effectief die titel droegen. Het kasteel van Kleve, waar de Rijn Nederland binnenstroomt, draagt de naam van Zwanenkasteel. Hij vestigt ook onze aandacht op nog een heer van Kleef, Jan genaamd, die samen met zijn vrouw Johanna van Lichtervelde een eeuw lang in Gent verbleef, maar dan wel enkel onder de vorm van liggende grafbeelden (gisants) in de abdijrefter van het Gentse Historische Steenmuseum. De graftombe, waarvan enkel de enigszins beschadigde beelden en de korte zijden met de wapenschilden bewaard bleven, stond oorspronkelijk opgesteld in het koor van de Sint-Michielskerk in Roeselare. Wel terecht blijkbaar, want Jan, bastaardzoon van Adolf van Kleef, heer van Ravestein en gouverneur van het kasteel van Wijnendale, lid van de hoge Bourgondische adel, speelde een belangrijke rol in de heropbouw van die kerk na de verwoesting door de troepen van Maximiliaan van Oostenrijk.

Vanwaar dan die reislust zoveel eeuwen later? Toen de Roeselaarse kerk in 1840, net als zovele andere in die tijd, aan vergroting toe was, moest de tombe plaats ruimen. Men vond er niet beter op dan ze te schenken aan graaf François-Joseph de Limburg-Stirum die het kunstwerk onderbracht in zijn imposant kasteel in het nabijgelegen Rumbeke. Zo kwam het (onrechtstreeks) in bezit van Dirk (Thierry) de Limburg-Stirum, die een tijdlang heel actief was in het kleine kringetje van de Gentse ‘liefhebbers der oudheid’. Zijn naam vinden we herhaaldelijk terug in het *Bulletijn der Maatschappij voor Geschieden Oudheidkunde te Gent*. Nog een andere reden voor zijn bekommernis om het monument was het feit dat zijn vrouw een ‘de Lichtervelde’ was, verre verwante van de vijftiende-eeuwse Johanna. Via zijn Gentse contacten kwam hij op het idee het monument te schenken (effectief: schenken) aan de Stad Gent om het op te nemen in het Historische Steenmuseum.

Het werd dus naar Gent overgebracht en bleef daar tot op het moment dat de Roeselarenaars tot inkeer (of tot de jaren van verstand) gekomen waren en begonnen te ijveren om het koppel terug te brengen naar de plek waar het thuishoort. Na wat onderhandelen en met behulp van ingezamelde fondsen kon dat uiteindelijk gebeuren. Burgemeester Frank Beke liet aan Roeselare weten dat het Gentse schepencollege in zitting van 28 oktober 1998 besliste het praalgraf voor onbepaalde duur in bruikleen af te staan voor opstelling in de Sint-Michielskerk aldaar. Bruikleen inderdaad. Geert Van Doorne, conservator van de Sint-Baafsabdij, werd opgedragen de Gentse zijde van de verhuis te regelen. En zo vertrokken Johan en Johanna (Jean et Jeanne in hun moedertaal: de Franse hoftaal van de Bourgondiërs) in 1999, na precies één eeuw, terug weg uit Gent.

Over het monument in het Gentse museum: Van Den Kerkhove, A., Baldewijns, J. (1986). *Museum voor Stenen Voorwerpen*. Gids voor de bezoeker, Stad Gent, p. 36. Een degelijke studie door Michiel De Bruyne: *De Zwaanridders van Kleef - Ravenstein en Roeselare*, Roeselare, 1999 (niet commercieel uitgegeven).

DE DULLE GRIET / GROOT KANON TECHNISCH HOOGSTANDJE OF MISKLEUN?

Een boek van Marc Beyaert

De vijftiende-eeuwse Dulle Griet/Groot Kanon-bombarde werd, met medewerking van binnen- en buitenlandse specialisten en met de steun van de Stad Gent, vanaf 1998 gerestaureerd. Door het uitpluizen van archieven en door het technisch onderzoek op de vuurmond zelf, kon de hele historische en militair-technische context van dit unieke wapen opnieuw samengesteld worden. Maar met de voorbije restauratie en dit studiewerk is de kous niet af: dit alombekende Gentse stadsgezicht moet blijvend beschermd worden tegen de tand des tijds en tegen het nooit aflatende vandalisme.

De Dulle Griet Marc Beyaert
of het Groot Kanon te Gent
Casus van de vijftiende-eeuwse krijgskunst en technologie

Dit boek wil een referentiewerk zijn voor de ontwikkeling van de vuurwapens in de eerste twee eeuwen van hun bestaan en voor de praktische militaire geschiedenis van de vijftiende eeuw. Het wil tevens een einde maken aan de verwarring rond de maten en het gewicht, rond de eigenschappen en het gebruik van de Dulle Griet/Groot Kanon bombarde en aan de wilde verhalen over dit uniek militair monument in Gent. De vervaardiging moet gesitueerd worden in de tijdsvork 1431-1448.

De GT redactie kan aan het hierboven beschrevene enkel toevoegen dat het werk heel wat meer omvat dan enkel maar de beschrijving van een kanon en dat de auteur met dit piekfijn verzorgde boek ten volle geslaagd is in zijn opzet.

Details boek: 352 blz., 192 afbeeldingen, 1126 verwijzingen, 12 blz. bibliografie, 7 bijlagen. Prijs: €30. Belangstelling? Stuur een mailtje naar marc.beyaert@gmail.com

LIJST BESCHERMLEDEN EN STEUNENDE LEDEN 2020

De Algemene Verordening Gegevensbescherming (GDPR) geeft ons niet de mogelijkheid om uw volledige naam te vermelden. Daarom zijn de voornamen weggelaten.

€300: Cocquyt;

€150: Sioncke-De Wit; €120: De Smet; €105: Eylenbosch;

€100: Verdonck; Walraedt;

€75: Bekaert; De Vleeschouwer; Van Schil; Verjans;

€50: Bertrand; Bockstaele; Coucke-Negrone; De Blauwe; De Reuse; Demoor; Devogelaere-Hanquet; Dobbelaere; Eechaut; Hebbelynck-Brunin; Lacroix; Lybaert; Marissael; Plum-Doof; Sabbe; Sorgeloose; Van De Woestyne; Van Hauwermeiren; Van Hoorde; Van Renterghem; Van Vlaenderen-Dua;

€40: Destoop; Fagot; Flachet; Hemelaer; Leyseele; Peperstraete; Van Bockstaele-De Bevere; Van Damme; Van Den Abeele;

€35: Beyz; Demeulenaere; Lataer; Liedts-Meesen; Marlier; Mortier-De Clercq; Schotte; Strubbe; Van De Velde-Capitaine; Van Goethem-Reyniers; Van Hecke; Verhaest;

€ 30: Abbenbroek; Anthonis; Baert-Declerck; Biskup; Bleyaert; Borgoo; Bouquet-Delooft; Cannoot-Vandegheuchte; Carrez; Cocriamont; Crispyn; Daens; De Bodt-Petit; De Clercq-Rasschaert; De Gols-Bauwens; De Graeve; De Meyere J.A.L.; De Munnynck-De Vuyst; De Pourcq; De Strooper; De Turck; De Vleeschouwer-De Turcq; De Vreese-Verberght; Derdijn; Derudder; Desmet; D'haen; Diegenant; Doornaert; Durinck; Evrard; Gelaude; Gistelinck; Goetghebuer; Gyselinck; Heughebaert-Schotte; Hofman; Leirens; Leloup; Leys; Lodrigo; Malschaert; Martens-Bos; Martens; Meert-Calle & Meganck; Metelmann; Ödberg; Oosterlinck; Pataer; Pauwels; Platteeuw; Puttevels; Roose; Rouquart; Scheir; Schouls; Seye; Smet; Sonnevillie; Stevens-Dutry; Uyttenhove-Verhaegen; Van Caenegem; Van Caneghem; Van Durme; Van Elsen – Coppens; Van Keymeulen; Van Laethem; Van Remoortere; Van Speybroeck; Van

Stevendaal; Van Trijp; Van Wynsberghe; Vermaele; Verplancke; Verschooten; Verschueren; Verstraete; Vervliet; Voortman; Weewauters; Wulteputte;

€25: Aers; Ascoop; Balcaen Heymans; Balthazar; Barbe; Bauwens; Bernaert; Beyaert; Bockstaele-Bosteels; Bondue; Bontemps; Boone-Beddeleem; Bouckaert; Bracke; Bruyneel; Buysse; Cassiman-Van Uytfanck; Christiaens; Coryn-Vercruysse; Cousaert; Cruyt; De Broe; De Bruyker; De Clercq En Steeman; De Clippele; De Coninck-Michiels; De Grauwe; De Groote; De Latte; De Meestere; De Meyer; De Meyer; De Meyere-Van Houcke; De Pauw; De Roo-Bonte; De Ruyck; De Schepper; De Schryver; De Smul; De Vuyst; Debergh; Debunderie; Decadt; Declercq; Dekeyser-Billiet; Delaruelle; Demeyer-De Ruyck; Depaepe; Depoortere; Deproost; Deridder-Van Hecke; Derycke; Descamps; Deweirt; Dewulf-Grillaert; Dhaene; D'hondt; D'hondt; D'hondt; D'hont-Mareel; Distave; Dobbelaere; Dobbelaere-Claus; Driessens; Dujardin-Delaender; Duthoit; Ediers; Erauw; Ervynck; Floryn; Gabriels-Myttenaere; Genbrugge; Glibert; Goethals; Gombault; Haydon; Hellinck-Lambrecht; Heyde; Heyerick; Himschoot; Huble; Huyghebaert-Maertens; Janssen-De Weirdt; Keverijn; Kluyskens; Kochanowicz; Lekens; Lemaitre; Lentz; Lippens; Lippens-Van Haecke; Loockx; Lybaert-Raes; Maes; Manesse; Marchand-Baele; Mareen-Vandeweghe; Maresceau; Marijns; Matthys; Mennens; Moerman; Mortier; Naerhuyzen; Ossieur; Penning-Van Den Berghe; Perneel; Peys; Pieters; Pieters; Plasschaert; Podevyn; Poelman; Popo; Ramon; Rasschaert; Rau; Reynvoet; Roelants; Roelens; Rogier-Joliet; Roldan-Aragon-Botterberg; Rooms; Rottiers-Souwerk; Rummens; Ryckaert; Sabbe; Saelens; Scheerlinck; Segher; Sels; Sorgeloose-Massanet; Spanoghe; Statius; Stevens-Corijn; Tavernier-Brewaeyns; Thomas-Schamp; Thysbaert-Van Oost; Tollenaere; Van Autreve-Marchand; Van Belleghem; Van Beneden; Van Bockstaele; Van Bossele; Van Bruwaene; Van De Putte; Van De Sype-Naudts; Van Den Bosch-Van Langenhove; Van Der Linden; Van Der Stichel; Van Durme; Van Herzeele-De Vlam; Van Hove; Van Maldeghem – De Smet; Van Mossevelde; Van Rie; Van Ryssel-Da Costa Pedro; Van Severen; Van Steendam; Van Tyghem; Van Wynsberge; Vancraeynest; Vande Papeliere; Vande Veegaete-De Jaeger; Vandendaele; Vanderstockt; Vankenhove; Verheggen; Vermeire; Vermeirsch; Verspeeten; Verstraete; Vincent-Van De Putte; Volcke; Vyncke; Wieme-De Vos; Willems-Saerens; Zatarra; Zwaenepoel-Van Poucke.

49e JAARGANG - INHOUD 2020

Nr. 1

- **Françoise Verhoosele** - *Dominique Aelterman, fotograaf, opvolger van Nestor Schaffers.* 2
- **Sonja Gyselinck** - *Marie Brouillard, Alias Tante Nitte, onterecht vergeten.* 6
- **Marc Hanson** - *Nevenactiviteiten in en rond de Heernessemeersen tijdens de late middeleeuwen.* 10
- **Hans Doesselaere** - *Pareltjes uit het begijnhof.* 23
- **Mark Rummens** - *Zorg voor een schijnbaar banale verlichtingspaal. Wie het kleine niet eert...* 29
- **Marc Hanson** - *Zieke monniken in de Sint-Baafsabdij te Gent.* 34
- **Luc Devriese** - *'t Fortje aan de Blaisantvest. Van slecht befaamde cité tot kerkje.* 43
- **Octave Delepierre - Herbert De Vleeschouwer** - *Ethelinde en Engelran. Een dramatische Gentse fantasie op het Beverhoutveld en in Brugge (1382).* 63
- *Lezers aan het woord* 73

Nr. 2

- **Luc Devriese** - *Meer dan één opvallende gedaanteverandering aan de voet van de Hoofdbrug: Burgstraat 2 (1641-1911)* 82
- **Arthur De Decker** - *Onbekend gebleven 'folly' in Zwijnaarde (Gent). Kunstgrot op het domein de Blekerij, huidige campus De Deyne* 93
- **Johnny Driesen, Frank Gelaude** - *Succesvolle ontsnapping in 1916 van de Gentse soldaat Désiré Van Mansaert uit Duitse krijgsgevangenschap* 107
- **Eric Vermeirsch** - *Gent bij de bevrijding in 1944: met de 'steekkerre' van 't Stapelplein naar 't Rabot* 117
- **Marc Hanson** - *Kerkelijke concurrentie voor de Gentse benedictijnenabdijen (ca. 1200-1500). Deel 1. Nieuwe abdijen* 121
- **Luc Devriese** - *De poort aan de Hoofdbrug: een vergeten stadspoort* 133
- **Naar Pol De Witte en Emiel Andelhof** - *Mossels: vlees van de arme. In de jaren 1800* 137

- **Naar Raymond De Kremer (Jean Ray, John Flanders) - Nog over 't fortje** 148
- **Herbert De Vleeschouwer - Treintoerisme in 1838.**
Eerste treingids voor België: Gent – Zuid als belangrijk treinstation 151
- *Lezers aan het woord* 159

Nr. 3

- **Ghislain Mineur - Oorlogsherinneringen (1944-1940) van een broekventje in en rond het Citadelpark** 162
- **Georges Antheunis - Het oorlogsverleden (W.O. II) van het Citadelpark en de Leopoldkazerne** 185
- **Katrien van Hecke - Soldaat Marie** 193
- **Marc Hanson - Kerkelijke concurrentie voor de Gentse benedictijnenabdijen (ca. 1200-1500), deel 2. Nieuwe stedelijke kloosters** 198
- **Hiëronymus Münzer - Gent en handeldrijvend Vlaanderen in 1495 (vertaling)** 212
- **Jean Bourgeois - Grafmonument Jan Samijn door Bentos (Achilles De Martelaere), Westerbegraafplaats** 219
- **Hubert Van Hulle - Bomen op de Kouter (vertaling)** 222
- *Lezers aan het woord* 230
- *Pareltjes uit het Begijnhof* 237

Nr. 4-5

- **Marc Hanson - Spaans kasteel in Gent: defensief ontoereikend vanaf de zeventiende eeuw** 242
- **Luc Devriese - Hergebruik van kerken onder Keizerin Maria-Theresia** 251
 - *Graficus - Bouwkundige Lieven Cruyl (deel I)* 256
 - *De 'Kuip van Gent': helemaal geen 'kuip'* 263
 - *Vanwaar de naam Graslei?* 269
- **Jean Bourgeois - Portretten van lachende vrouwen: door Bentos** 276
- **Guido De Latte - Houdin, hypotheekbewaarder, drukker en uitgever in Gent** 277
- **Danny Mattens - Frans Pilsen, beeldend kunstenaar en fabriqueur van papier** 284

- Eric Vermeirsch - <i>Oude dozen, opgeëisten en vrouwenrechten</i>	294
- Hans Dousselaere - <i>Snapshots van lichte zeden uit het Gentse verleden</i>	298
- Luc Devriese - <i>Gentse Vincentianen: hulp aan armen om hemelse zaligheid te bereiken</i>	
- <i>Lezers aan het woord</i>	303

Nr. 6

- Hernieuwing abonnement 2021	321
- Daniël Sabbe, Luc Devriese - <i>Charles De Buck – Rosalie Vander Waerden en hun katoendrukkerij op de stadsvesten aan de Wondelgemse meersen</i>	323
- Marc Hanson - <i>De Gentse ‘Hollandse’ citadel in internationale context Deel 1</i>	334
- Marc Hanson - <i>Artois neemt brouwerij Meiresonne over (1964).</i>	343
- Luc Devriese - <i>Melk voor de Gentenaars (1882-1919). Stedelijke Koedienst, Werk van de Druppel Melk en Laiterie de Gand</i>	352
- Danny Mattens - <i>Krakers in 1707? Jacobus Abat in geschil met Jan Baptiste de Wagheneere over de ontruiming van een huis</i>	362
- Herbert De Vleeschouwer - <i>Felix Pyat bezoekt Gent, 1836</i>	365
- Eric Vermeirsch - <i>De schoonste dag van uw leven</i>	376
- Naar Emiel Andelhof - <i>Cies, voiture chauffée</i>	380
- Naar Emiel Andelhof - <i>Sequah wonderolie Hoe wellness massage in 1892 succesvol aan de man werd gebracht</i>	383
- Rudy Suwijns - <i>Café chantant Vrijdagmarkt en Kammerstraat</i>	385
- Franklin Tombeur - <i>Judo, bijarten, dammen en marktfolklore in de Kammerstraat</i>	387
- <i>Een nieuwe look voor het 50-jari DSMG</i>	389
- <i>Het DSMG verkoopt zijn tweedehandsboeken vanaf heden anders</i>	391
- <i>Lezers aan het woord</i>	392
- <i>Boekennieuws ‘De Dulle Griet’</i>	395
- <i>Lijst beschermleden en steunende leden 2020</i>	396

Ghendtsche Tydinghen is een uitgave van **Heemkundige en Historische Kring Gent vzw** met de steun van de Stad Gent en de provincie Oost-Vlaanderen.

Zetel: Convent Engelbertus - Groot Begijnhof, nr. 46, 9040 Gent (Sint-Amandsberg).

Bibliotheek en documentatie: in het DSMG, Groot Begijnhof, nr. 46, Sint-Amandsberg: elke zondag van 10 tot 12 uur (behalve op feestdagen). Gesloten in juli en augustus.

Lidgeld: Gewone leden: 20 euro
Steunende leden: 30 euro
Beschermleden: vanaf 35 euro
Te factureren leden: 30 euro
Buitenlandse leden: 35 euro - BIC: BPOTBEB 1
Postrekening: IBAN: BE73 0001 0504 7360,
van HHKG te 9040 Gent.

Administratie &
Ruildienst:

Nieuwe leden, opzegging, adreswijziging en bij het niet ontvangen van het tijdschrift: HHKG vzw, Begijnhof 46, 9040 Sint-Amandsberg
e-mailadres: g.t@telenet.be.

Redactieadres: Clarissenstraat 14, 9000 Gent, tel. 09 329 71 45
Auteurs worden verzocht kopij digitaal aan te leveren op: g.t@telenet.be.

Website: www.ghendtschetydinghen.be – ojs.ugent.be (digitale toegang) - scholar.google.com (digitaal zoeken).

Druk: NV Drukkerij Verbeke, Lijnmolenstraat 34-36,
9040 Gent,
tel. 09 228 10 33 - e-mail: drukkerij.verbeke@skynet.be

V.U.: HHKG, Begijnhof 46, 9040 Sint-Amandsberg.
Frank Gelaude (voorzitter).

ISSN 1783-9033

